

Personen

Karel Stam, oud-kapitein

Anna, zijn vrouw

Mari, zijn zoon, 2e luitenant

Kapitein Hoek

Martha, zijn dochter

Alphons, zijn zoontje

Kapitein Brand, garnizoenscommandant

Frans Berens, militair apotheker

Pieper, oppasser bij Mari¹⁾

De schoenmaker

Een meid, tweede bedrijf

Het stuk speelt in een kleine Hollandse garnizoensplaats

EERSTE BEDRIJF

*Een sober gemeubileerde kamer. Twee vensters in de achterwand, er tussen een boekenkast. Aan beide zijkanten een deur. Een volière. Links een grote schrijftafel met papieren. Ochtend.*²⁾

EERSTE TONEEL

Pieper, Mari, mevrouw Stam

Pieper, bezig een sabel op te poetsen, luistert. Door de rechter deur klinkt het geluid van een cello, die Gounod's Ave Maria speelt. Dan gaat hij op de volière toe, praat met de vogels: Piet! Piet! Piete-dan! Nou dan Piet!

Mari, driftig de deur openend met de strijkstok in de hand Ruk uit! Hou je bek! Smijt de deur dicht. De cello zet weer in.

Mevrouw Stam Mari...

Pieper Sst! Sst, mevrouw!

Mevrouw Stam Heb jij die voeten meegebracht?

Pieper Die stinge d'r al.

Mevrouw Stam As je weer binnenkomt, dan trek-ie je schoenen maar uit, hoor? Op de mat, hoor? *af*

Mari Wie was daar? Wat donder je toch, vanmorgen!

Pieper Mevrouw was hier, luint.

Mari Wie? Welke mevrouw?

Pieper Mama, luint.

Mari Voortaan, voortaan... Haal de jaloezie op. Nee, de andere. Doe nou niet als een kat in een vreemd pakhuis. Nieuws?

Pieper 't Wordt zuur, luint.

Mari Zuur? Met wat?

Pieper Met de staking. *een sigaar aannemend* Dank u. Da's een afterdinner.

Mari Is het nog niet bijgelegd?

Pieper Nou! Ze hebbe vanmorrege haast een diender gemold. Z'n helm stuk en z'n sabel vort. Een oog zo dik as me knuist.

Mari Vin jij dat zo lachwekkend?

Pieper Nee, luint, maar een blauw oog is altijd kemiek.

Mari *hoort zacht straatgezing* Stil! Wat is dat?

Pieper Hullie, van de febriek. 't Loopt mis. Die brande d'r pote. Stomme honde!

Mari Waar heb je m'n laarzen.

Pieper Achter de... Alsjeblief, luint. De ene hak bobbelt 'n beetje.

Mari Zo. Laat maar! Die boeken breng je strakkies bij Ringers terug. Een gehouen, begrepen? En, en schuif het raam es op. 't Is hier om te stikken.

Mevrouw Stam Mari, Mari, hoe kon je nou toch weer...

Mari Kom over een minuut of tien terug, Pieper.

Pieper Best, luint. *af*

TWEEDE TONEEL

Mevrouw Stam, Mari

Mevrouw Stam Gisteravond heeft-ie nog zo...

Mari Wel ja! Wel zeker! Zeg maar precies hoe je het hebben wil. Als je het verkiest neem ik de cel op m'n rug en ga in de kazerne studeren. Papa hoort liever de wachtparade, de taptoe, de reveille...

Mevrouw Stam Jongenlief, je kunt mekaar het leven zo makkelijk maken. Je ben om half acht begonnen, en het huis is zo gehorig. Heus in de slaapkamer...

Mari Bon. Uitstekend. Ik wil niks liever dan zelf een kamer huren. Gisteravond is er weer gesnuffeld. Ik hoef niet te vragen wíe, wíe, wíe!

Mevrouw Stam En als? Hij zegt dat je dingen leest die een officier... nee, je moet het mij niet kwalijk nemen, ik zou je vrijheid laten, al wou je...

Mari Mama, ik draag het niet langer, kort en bondig! Het wordt ridicuul. Als ik musiceren wil, musicer ik, en mijn schrijftafel hebben jullie te respecteren.

Mevrouw Stam Ja, m'n jongen, je heb gelijk, volkomen gelijk, ik val je niet af - maar de huiselijke vrede, en die - die nare scènes... Je mot niet vergeten dat-ie een man op leeftijd is, en niet zo heel gezond. Hebben de vogels wel zaad? Nou, niet veel. Toe brom maar niet verder. Geef je

schaartje es, dat blad mot er af, helemaal geel, en dat. Als ik niet naar de planten keek... Dag schoenmaker.

De schoenmaker *onzichtbaar* Morgen.

Mevrouw Stam Drukkend, hè?

De schoenmaker Ja, ja, d'r zit onweer.

Mevrouw Stam Nou, kom je daar boven? Martha zou om tien uur... Kijk, haar portret leit onder de papieren. Zo. Over een paar maanden ben je getrouwd, krijg je vanzelf andere kamers. *af*

DERDE TONEEL

Mari, de schoenmaker

Mari, *trekt de andere jaloezie op. Aan de overzij van het gangetje wordt het raam van de schoenmaker zichtbaar.* Alweer an het werk, Willem?

De schoenmaker Alweer? 'k Heb nog geen bed gezien. De boel most af, meneer.

Mari En gisternacht...

De schoenmaker Ja. Ja. Maar strakkies ga ik een paar uurtjes legge. U ben anders ook niet vroeg na bed geweest.

Mari Ja, 's nachts zien we mekaars schaduw, wat?

De schoenmaker As ik zo klop en met de machien bezig ben, dan zit ik te prakkizere, wat je zo laat wel doet. Je lamp zie ik en je hoofd zie ik. Half vier ging je licht uit.

Mari Vijf minuten erover. 't Is verdomd leuk an jou gezelschap te hebben, enkel met het gangetje er tussen. Ben je nou niet kapot van moeheid?

De schoenmaker Kapot? Me rug die doet zeer. Toen ik pas trouwde, zat ik hele nachte zo. Je mot een berg verstelle eer je een weekloon verdient. Met de ouwe dag wil alleen de rug niet meer. Maar nou, gelukkig, begint me dochter wat te verdiene en me zoon haalt ook z'n vier, vijf guldes op de febriek. Jammer nou met die staking, die beroerde staking. Jij mot niet meedoen, jongen, zeg ik - hij weet niet waar die staan mot, meneer, nee, nee, waarachtig niet.

Mari Wou je dan dat-ie onderkruiper...

De schoenmaker, Zeg, zeg u dat?

Mari Wel ja, waarom niet, Willem?

De schoenmaker Ja. Ja. Da's ook waar. Nee, onderkruipe mag die niet. En hard werke is het, harder dan ik, ja harder.

Mari Wat doet-ie?

De schoenmaker Nou hij werkt op de beenzwartbranderij.³⁾

Mari Wordt er beenzwart gebrand op een suikerraffinaderij?

De schoenmaker Asjeblief meneer! Dan staat-ie, as-ie de nachtploeg het van vijf uur 's avonds tot zeven 's morgens in de branderij, en as-ie thuis komt het-ie geen trek in eten van de stof. Stuive doet het schrikkelijk, en warm! Neem nou es zo'n dag as verlejen week, toen most-ie boven op de fornuize weze en zwart scheppe. Dat kon die haast geen honderd telle uithoue zei-die.

Mari En vier, vijf gulden? En werken er meer jongens in dat zwart?

De schoenmaker Bij de dertig, dag- en nachtploeg. As ze oppasse gaan ze na de smeltpan en na de filtrage. Nou, m'n jongen past op. 't Kan navraag lijje. Maar met die staking...

Mari Waarom staken ze, he?

De schoenmaker Om meer dat. Ze wille twee cente in het uur meer, nou en de febriek mot hope verdiene.

VIERDE TONEEL

De vorigen, oud-kapitein Stam

Stam Mari...

Mari Ja, ze keren aardige dividenden uit.

De schoenmaker Twee cente is niet zoveel.

Mari Nee, want zij doen het werk.

De schoenmaker Ja, juist, da's het precies gezeid. Maar nou is de dirrekteur op z'n achterste pote gaan staan, en het stiekem andere late komme, en die slape op de febriek, en da's gemeen - da's smerig. Van dertien cente in het uur na vijftien is niet zo'n stugge sprong, om nie-eens van mijn jonge te prate, die maar vijf cente verdient voor nachtwerk.

Mari 't Is crimineel. Ze motten doorzetten, stevig.

De schoenmaker Ja, maar as de dirrekteur ze niemeer hebbe wil, helemaal niemeer, dan zit je er mee. Da's een zorg.

Mari Heb-ie wat te roken? Nee? Wacht ik zal je es even... *ziet zijn vader* O? Stond u daar al lang? Hier, vang, Willem. Pas op, breek ze niet. Een. Twee. Drie. Vier.

De schoenmaker Dank u wel.

Mari Dag Willem.

De schoenmaker Dag meneer.

Stam Ik vraag me af, of jij, of jij krankzinnig ben geworden!

Mari Goeiemorgen.

Stam Je schijnt, je schijnt niet te weten - wel verdomd, ik heb het tegen je.

Mari Dat lijkt zo, papa.

Stam Sinds wanneer kletst, wauwelt een officier op de manier als jij daar. Je vergeet dat je uniform draagt, je doet als een kwajongen.

Mari Als iemand m'n uniform vergeet, ben u het, niet ik!

Stam Leuterpraatjes met een schoenmaker! Ze motten maar doorzetten, stevig. 't Is gotbeter...

Mari Ik verzoek u zo niet te schreeuwen. M'n oppasser is benejen.

Stam Ik heb lang genoeg gediend, om te weten wat past!

Mari En ik lang genoeg om niet geduldig je buien te verdragen.

Stam Lang genoeg? Lang genoeg! Nog geen vier maanden van Breda! Je ben te groen om te...

Mari Papa!

Stam Gisteravond heb ik...

Mari Gesnuffeld!

Stam Gesnuffeld, ja, ja, ja. En vort ermee! In mijn huis duld ik die drek niet, die zwijnderij, die dollemanspamfletten.

VIJFDE TONEEL

De vorigen, mevrouw Stam, Martha, Alphons

Mevrouw Stam Karel!

Martha Goeiemorgen. Ik geloof dat we niet erg gelegen kommen. Nee, paatje, dat doen we zo en niet tegenstribbelen *zoent hem*. En die rimpels weg, een, twee. Hou je sortering op de grond? Hahaha! Morgen, Mari, ik ben het maar. Nee, asjebief, eerst je uniformjas aan. *tot Alphons, die Mari's weggegoide sigaar opraapt* Laat je liggen, smeerpoes! O, wat een jongen! Hahaha!

Alphons Wat fijn! Een endje van Mari. Met een bandje erom. Nee, afblijve!

Mevrouw Stam Nou Fonsje, da's lang niet netjes.

Alphons Nou-ou! Ik ben niet vies van Mari. Lekker hoor! Mari, ik heb op een knolhengst gereje!

Mari Knap, vent!

Alphons In een half uur heen en weerom na de molen. En toen de smakker niet verder wou...

Stam *de sigaar afnemend en weggooiend* Asjeblijf - da's je nou tweemaal verzocht.

Alphons He, da's...

Martha Fons! Gedraag je toch een beetje fatsoenlijk.

Alphons Ik mag toch...

Stam Jij mag niks, je mag je mond houden.

Mevrouw Stam Karel, wor nou een beetje vrindelijk.

Stam Vrindelijk! Daar heb ik reden voor. Om half acht het gejenk van die verdomde cel...

Martha Gejenk! Paatje hoe kom je an de uitdrukking!

Stam Ik hoor net zo lief een stoomzaag.

Mevrouw Stam As-ie er nou plezier...

Stam Plezier, wat duivel! Daarnet stond-ie te raaskallen met de schoenmaker van de overzij, over de staking. Hebben we an, an, niet genoeg beleefd? Allemaal jouw kop, jouw nukkige kop.

Mevrouw Stam Mijn kop. Praat ik ooit tegen?

Stam Hardop, nee, maar... Sar me niet met je goedheid!

ZESDE TONEEL

De vorigen, Frans

Frans Pardon. De oppasser zei...

Mari Frans, kerel, jij hier - dat is een prachtige verrassing!

Frans Ik kom zo direct van het station. Wil je me even...

Mari M'n papa, m'n mama, m'n meisje, en die rekel, m'n aanstaande zwager. Blijf van me papieren! *Stam af* Wel, kerel, wat ben je zwaar geworden! Verlof? Hoe lang?

Frans Zes hele dagen, goddank. Excuseer mevrouw, de eerste dag van je verlof, na vijf zure maanden in een nest, voel je je alsof je an je zesde whiskey en soda - dat wil zeggen, ik wil niet dadelijk een rare indruk maken...

Martha Is dat Frans Berens, Mari, de vrind van wie je...

Frans Ja, die Frans ben ik, juffrouw. Veel kwaad gesproken?

Mari En zo opgepoetst? Het lijkt eer of je voor middagappèl komt opzetten.

Frans Ik hou van m'n uniform, beste jongen. Ja, dat begrijpt hij niet, mevrouw. Zo ineens van provisor in een dorpsapotheek eerste luitenant, overal gesalueerd worden: het zijn sterke benen, die de sterretjes dragen. De eerste tijd heb ik wel last van m'n sabel gehad, om de seconde zat-ie tussen m'n benen, vreselijk hardnekkig! Maar nou zie je bij avond geen onderscheid tussen mij en hem, hahaha! ofschoon, dat moet ik zelf zeggen, ik niet positief begrijp, waarom een militair-apotheker zo'n geweldig zwaard nodig heeft.

Martha Om zoethout en drop mee te hakken, hahaha!

Frans Koekhakken op een boerenkermis à la bonnen heure, hahaha! Wat is dat? *Gefluit en gejoel buiten.*

Alphons Verdikkie!

Martha Wat is er?

Alphons Er wordt een vent opgebracht. Kijk ze dringe! He!

Mevrouw Stam O, wat is dat naar.

Alphons Ze smijte met stene. Au, die was raak! Ik ga kijke!

Martha Je blijft hier!

Alphons Nou, laat me los, schaaap!

Mari Nee, Fons, je mag niet. Da's geen lolletje, buiten.

Alphons Verdikkeme nog toe!

Martha Hoor zo'n bengel! Dat rookt en dat vloekt! Ik zal pa straks vertellen, hoe jij...

Alphons Jij zal... Draak! Mispunt!

Frans Jij ben een heer!

Martha Schat. Engel. Heerlijkheid. Au! He, liefie is dat nou aardig?

Alphons Schei dan ook uit met je mispunte-maniere! Je heb toch een vrijer? Met dat gelijk!

Martha Schatje. Heerlijke jongen!

Alphons Ah! *gelach*

Mari Gaat u heen, mama?

Mevrouw Stam Ja, je papa, je papa die... Ga je mee na de huiskamer, Martha? *af*

Martha Ja, maatje. Die twee hebben mekaar... Mari, je ene snorpunt hangt neer. Je vriend ziet er veel gesoigneerder uit. Ik zal es een Schnurrbartbinder voor je kopen. *af*

Mari Bonjour, Fons.

Alphons Bonjour!

Mari Ik bedoel: bonjour.

Alphons O, moet ik weg? Dag schoenpik!

Mari Wil je je mond houen? Ingerukt mars!

ZEVENDE TONEEL

Mari, Frans

Frans, *een sigaar aannemend* Ziet er goed uit. Merci. Mari, op de man af gevraagd, wat scheelt jou? Ja, er scheelt je wat.

Mari, *de papieren bijeenzoekend* Wacht even, de drek, de zwijderij, de dollemans-papieren oprapen.

Frans De drek?

Mari "Enquete over de oorlog en het militarisme", drek! "Die Waffen nieder!" - drek! "Geen staand leger maar Volksweer", drek! "Militaire rechtspleging, handleiding ten dienste van officieren en aanstaande

officieren", geen drek!⁴ Zo, en voor het wegwaaien... *legt strijkstok en sabel op de papieren* Een strijkstok. Een sabel. Hahaha! Hahaha!

Frans Mari, wat doe je vreemd.

Mari Vreemd, beste jongen! Gister zou ik op m'n cel spelen, de Zigeunerweise, zonder omkijken wil ik de strijkstok nemen - krijg de sabel in m'n hand. Toen was ik er ineens en voorgoed uit. Mendelssohn, Gounod, Rossini, Haydn, en een ijzeren lat. Geloof jij, dat iemand met een uniform an, muziek kan voelen? Zo, nou kom ik over je zitten. We hebben mekaar in geen maanden, hoelang wel, gezien. Ik stik. Ik stik. Ik heb behoefte uit te praten.

Frans Als die behoefte zo groot was, had je een brief kunnen posten. Tweemaal heb ik geschreven, geen letter antwoord.

Mari Nee. Ik kan niet corresponderen. In een brief lieg je altijd, overdrijf je, verzacht je. Wat je 's nachts schrijft, verscheur je 's morgens. Een stemming wordt zo hard zwart op wit. En ik heb zo vervloekt in stemmingen geleefd, dag in, dag uit... Frans, als het nog lang duurt, maak ik me van kant.

Frans Hoe kom je zo verduiveld overspannen, jongen? Je ben onrustig, en...

Mari En op. Formeel op. In geen maanden ben ik vroeger dan drie, vier uur naar bed geweest, vannacht nog, toch de dienst - ik ben hier officier van wapening - en het tobben over de dingen.

Frans Over?

Mari Over vraagt-ie! Wie heeft het eerst m'n ogen opengescheurd? Jij, goeie satan! Wie heeft me het eerst nakend en plat het militarisme laten zien? Nou? Op mijn woord, Frans-lief, je apothekers-uniform staat je voortreffelijk. Het lakeienpak flatteert je, Hesselfeld.⁵⁾

Frans Bravo!

Mari Weet je nog, toen ik een half jaar geleden bij jou was, hoe we hele nachten hebben geredeneerd? Teruggekeerd was het al mis. Op mijn kamer stond de klok stil. Niemand had haar opgewonden. Als de klok stilstaat, is je kamer anders geworden. En er komen momenten, dat het anders blijft. Met een duw aan de slinger schiet je niet op.

Frans We hebben toen nijdig gedebatteerd. Jij was in de contramine.

Mari Nou niet meer.

Frans Dat wil zeggen?

Mari Dat er een end aan moet komen. M'n pakje, m'n malle sabel wegen me. Vroeger had ik gezworen bij de rekruten-, de compagnies-, de bataljonschool, de velddienst, de inwendige dienst, de wapen- en schietoefeningen, het tirailleursreglement, vroeger was ik branie met mijn groot tenue - nou ril ik als ik mezelf in de spiegel zie.⁶⁾

Frans Da's een beetje... laten we zeggen, sterk.

Mari Sterk, Frans! Als een hond nijdig wordt, zet-ie zijn haren op, een woedende kip herken je haast niet. De brave bijbelgod heeft al zijn schepseltjes een extra pluimage gegeven om andere schepseltjes bang, bang te maken. Wij trekken veren uit het achterwerk van een haan, zetten die op ons hoofd, om er machtiger uit te zien, wij lopen met een end ijzer opzij, wij marcheren als idioten achter een ander an, die op het vel van een kalf trommelt, wij kwaadaardige kalven...

Frans Baantjes, baantjes, beste jongen. Maar, met je verlof, als je je voelt als kwaadaardig kalf, is het nog geen reden om, om je van kant te maken! Hahaha!

Mari Als je alles wist...

Frans Vertel op! Ik zit ervoor. Als je het kwijt ben...

Mari Vertellen? Zie jij kans te vertellen hoe je verliefd raakt, jij, hoe er ineens in je leven, haast zonder overgang, een debacle begint? Van mijn vroegere godjes staat er niet een meer. Het is een fameuze ruïne geworden, een ruïne an alle kanten. En terwijl je het leger, de hele ramp van mannen die geëerd zijn, niks doen dan brutaal opeten wat anderen voortbrengen, begrijpt, daaglijks scherper ontleedt, zit je vastgenageld an je uniform. Vastgenageld! Heb ik in Alkmaar, in Breda, iets geleerd, om een beter, fatsoenlijker beroep aan te pakken? Nee, nee, Frans! Kijk me maar an, hier zit een tweede luitenant, vier maanden gelejen benoemd, hij heeft geen cent, zijn vader heeft geen cent, buiten zijn pensioen, zijn vader heeft hem met commando's oppgefokt, zijn vader dweept met Hesselfelden - hij, dat

ben ik nog altijd, is geëngageerd met de dochter van een kapitein, hij, stumper, wordt op een onnozele dag wakker door de ellende die-die overal ziet, door het miserabel leven links en rechts en opzij - dat kloppen daar, is van een schoenmakertje dat nog niet naar bed is geweest -, hij wordt wakker, zeg ik, begint boeken te lezen die-die vroeger niet vermoedde en als-die zover is, als-ie weet dat-ie meedient om ellende ellende te laten, aarzelt-ie om dat af te rukken, bang voor een vader die meer en erg verdriet heeft gehad, bang voor z'n meisje waarvan-ie houdt, bang voor de maatschappij, vooral voor de maatschappij. Zonder mijn uniform ben ik een nul, een nikskenner, minder dan een schoorsteenveger die zijn vak, zijn nuttig vak verstaat.

Frans Ik zeg nog eens baantje, baantje, kerel. O, ik ben de laatste om je een andere opinie op te dringen. Maar nou je eenmaal in het gegalonneerd schuitje drijft, raad ik je heel kalm niet overboord te wippen. Drijven is beter dan zinken. En och, in ons goeie landje hebben we zo'n vreedzaam leventje, jongen! Als je braaf oppast, breng je het misschien tot minister van oorlog. Da's ook vreedzaam, heel vreedzaam. Als jij ontslag neemt...

Mari Ik wou dat ik het kon, dadelijk.

Frans Voor jou honderd anderen! Kwestie van eten. Nee, ik spot niet. In een tijd, waaron ze alles betalen, is het niet meer dan billijk en gewoon dat ze van de "verdediging van land en haard" gesalarieerde postjes maken. Smijt de miljoenen maar in de kiebelton! Wel ja! Hier, daar, overal. An de sigaar die je rookt, zit de ellende van onbekende individuen. An de lucifer

die ik afstrijk, zit god weet wat een ellende van... onbekende individuen. Je schrijfpapier komt uit fabrieken, je boeken hebben typografen gezet, allemaal onbekende individuen. Je kan je niet roeren of je voelt, ziet, tast de misdaad - niet de misdaad waarvoor cellen klaar staan, maar de algemene, de beschaafde, de normale misdaad, de vertrapping van individuen, zoals jij en ik. Draag jij gerust een uniform! Er zijn grotere wegen dan het bedanken voor een baantje, dat je nodig hebt - dat erken je zelf.

Mari Jij praat er zonderling cynisch over, Frans.

Frans Cynisch! Wou je dat... Werther! Werther! In me jonge jaren heb ik ook die buien van woede en haat gekend, heb ik wel gezeten met me kokende kop in me gloeiende handen, me verwonderend over de gelatenheid, waarmee al die slaven en beesten kreperen. Maar nou, in me nest, in me dooie garnizoensplaats, geef ik niet meer toe an driften en passie. Jaren lang heb ik gestudeerd in het beste dat de mensen kennen, nou op me kamer vegeteer ik als militair pillendraaier, lange avonden, lange nachten - een ziek corpus. Ik permitteer me de luxe met geeuwhonger te volgen wat de tijd doet en 's nachts in me bedstee, als ik honds eenzaam lig - en niet teveel whiskey gezopen heb - waag ik het, er ongevaarlijk op los te dromen.

Mari Ik heb de dwaasheid overdag te dromen. Het loopt mis, dat voel ik.

Frans Malligheid! *buiten gezang* Opstootje?

Mari Staking op een suikerraffinaderij. Ze vragen twee cent meer.

Frans En?

Mari En de directie heeft onderkruipers aangenomen. Ouwe historie.

Frans Is dat je hele uitzicht?

Mari Tja! Hier loopt een gangetje naar de straat, een typisch gangetje, daar, een hoog woont een schoenmaker, die slaapt nou denk ik, daar een wasvrouw. Voor de inkijk hou ik de jaloezie meestal gezakt.

Frans En een volière? En bloemetjes. En geen wapenrek? Geen portretje van H.M.?

ACHTSTE TONEEL

De vorigen, mevrouw Stam

Mevrouw Stam Mari, kapitein Hoek is beneden.

Mari Schoonpapa, zo vroeg?

Mevrouw Stam Of je even... Ik zal meneer wel een ogenblik gezelschap houen.

Mari Dat kan weer gezellig worden. Excuseer, Frans.

NEGENDE TONEEL

Mevrouw Stam, Frans

Mevrouw Stam U heb drukkend weer meegebracht.

Frans Ja! *een stilte*

Mevrouw Stam Het wil anders om deze tijd van het jaar...

Frans Ja, mei zet zich warm in.

Mevrouw Stam Hier heeft u een asbakje.

Frans Da's wel vriendelijk. As morsen is naar.

Mevrouw Stam Dan denkt u er wel anders over dan Mari. Die...

Frans Hoort u wat?

Mevrouw Stam Nee - een gewoonte van me. M'n man en me zoon...

Frans Daar heeft Mari me het een en ander van verteld.

Mevrouw Stam *wrijft de sabel na* Heeft-ie... Ja, ja... Blijft u lang hier?

Frans Een dag of drie, of langer. Familie heb ik niet.

Mevrouw Stam Geen moeder?

Frans Die is dood.

Mevrouw Stam Ach. Ach. Kort gelejen?

Frans Ik was drie jaar. Voor een achterlicht, die me in d'r testament heeft gezet, voor het geval dat ik langer leef dan zij, et pourquoi pas? heb ik vandaag de uniform angehouden. Als ik in politiek kom⁷⁾, is ze ongelukkig. Nou zijn me fondsen gestegen, omdat ik gister, de hele dag prettig met 'r gewandeld heb door de Kalverstraat en nog eens door de Kalverstraat. Ik was in Amsterdam. Vanmorgen heeft ze me naar de trein gebracht. Een zoen hier en een zoen hier...

Mevrouw Stam Da's heel lief.

Frans Ja, heel lief.

Mevrouw Stam Mari zal wel blij zijn dat u... Hoor u geen stemmen?

Frans Nee, helemaal niet.

Mevrouw Stam Telkens verbeeld ik me... Ze zijn zo driftig. En me man meent het zo goed.

Frans Als ik niet onbescheiden ben, mevrouw: hoort u nog weleens wat van Maurits?

Mevrouw Stam Maurits? Hoe weet u...

Frans Ik heb hem gekend, mevrouw, en Mari en ik hebben dikwijls over hem gesproken.

Mevrouw Stam Nee niks. In geen twee jaar. Menig nachtje denk ik an hem. Kinderen weten niet altijd wat ze een ouwer andoen. En wat Maurits gedaan heeft, is - is niet fatsoenlijk, niet mooi. Het heeft m'n man vroeg

oud gemaakt en mij - maar ik tel niet mee, ik ben bijzaak. M'n man had zo'n grote carrière kunnen - en, dan gedwongen worden eervol ontslag te nemen. En geen lettertje, geen lettertje. Ik zou zo graag willen weten of-ie nog leeft... *een portretje tonend* Daar heb u hem. In m'n medaillon durf ik hem niet dragen, m'n man - al zijn portretten heeft-ie verbrand...

Frans En de vrouw?

Mevrouw Stam Zijn, zijn - noemt u zo'n schepsel een vrouw? Nee. Ik niet. Wie een zoon aftroggelt...

Frans Mevrouw, ze hebben een kind.

Mevrouw Stam Ja. Ja. Maar je toekomst vergooien en de toekomst van je vader... Mari was toen gelukkig te jong. De dag dat de ban werd uitgesproken vergeten we nooit - nooit. Dat was verschrikkelijk. Vreselijk. Is het dan wonder, meneer, dat m'n man...

TIENDE TONEEL

Martha, de vorigen

Martha Waar zit je toch, maatje? Toe, kom nou benejen. Jullie kruipen vandaag allemaal in hoeken en gaten. Heb-ie gehuild? En je ogen?

Mevrouw Stam Nee. Heeft - heeft de meid koffie gezet? En wil je wat gebakjes gaan halen?

Martha De straat op, maatje? Ik zou u danken. Je ziet niks dan politie en volk. Daarnet passeerde een brancard. Nee, laat Dien maar gaan.

Frans Mag ik het opknappen, mevrouw? Als u maar zegt waar ik wezen moet.

Martha O, die is leuk! Dan gaan we samen - roomsoezen en zandtaartjes, en het flikje toe mag u, hahaha! *allen af*

ELFDE TONEEL

Pieper, Alphons

Pieper Luint... Niemand?

Alphons O, ben jij het! Heb-ie lucifers?

Pieper Wou jij roke? En heb-ie een zure appel?

Alphons Zeg, zanik nou niet! Me tweede vandaag. Da's een sodejuus zware.

Pieper Pas maar op da-je niet in de stal terecht komt.

Alphons In de stal?

Pieper Het hospitaal.

Alphons Mot je nog lang diene?

Pieper Nee, over drie maande ben ik weer poen, als ik niet bijteken - hou je stil! je zou het alleen om de vetsmelterij doen...

Alphons De wat?

Pieper Het thuis voor militaire.

Alphons, *Mari's pet opzettend* Nou? Staat, he? Ik ga ook na Alkmaar, en na Indië, tegen de Atjehers.⁸⁾ En ze op d'r falie komme. Zou het niet gedaan zijn, Pieper, eer ik officier ben?

Pieper Gedaan? Geen kijk op, jongeheer. Nee, ze binne taai, de krenge. Het duurt nog wel een verreljaar.

Alphons, *de sabel trekkend* Ik zal ze lere! Ik sla ze d'r kop af - pang! dat het bloed erbij loopt, de smeerlappe!

Pieper Nou, ik blijf liever hier, op fort Vlooienburg⁹⁾, ken je geen tik van een klewang krijge, as kaptein Stam.

Alphons Als ze slaan, dan sla je weerom.

Pieper Pas maar op met je gezwaai. Dat scheelde geen haar.

Alphons Heb jij wel es op een paard gezete?

Pieper Me zuster d'r kromme duim! Ik was al z'n leven bakker. En een bakker op een hengst, hehehe! Nee, alleen een keer toen ik nog kurpraal was.

Alphons Ben jij korpraal geweest?

Pieper Wis en waarachtig. Maar tot dubbelde¹⁰) heb ik het niet kenne brenge. Jongeheer, je mag wel niet zo op de grond spoege, denk an mevrouw. Ja, ze hebbe me gedegradeerd, ik was nie-eens dronken, maar ze woue niet luistere, dan mot je maar niet de schijn anneme, zee de overste, hehehe! Nou en de schijn was tegen me - ik sting op het tweede pleton en benejen in de sjambree waren ze bezig soep uit de gemel te scheppe, nou en per ongeluk had ik een knijzer in me pote, en die viel per ongeluk in de gemel dat de snert links en rechts sputte, hehehe! hehehe! hehehe! Een gezicht! Ze zatte allemaal vol, en niemand soep, want een knijzer is zo hard as een bikkel en die komt an van een hoogte! Toen wier ik verraje. As je zo ies doet, zei de overste ben je dronken. Nee overste, zei ik, 't was per ongeluk. Kurpraal trek je witte broek an, zei-die en begeef je in voorarrest. Ja jongeheer, veertien dage prevoost, degradatie en een maand later met de compie na hier overgeplaat... Maar die knijzer in de snert en het smoel van de brooddief, hehehe!

Alphons Hebbe jullie altijd zo'n lol?

Pieper Lol? God zal me la... Boei me tong! Toen ik nog kurpraal was, kreeg ik een eeltnobbel van het petrouille-lope, toch most ik 's avonds drie kwertier ver rapport gaan hale. De volgende dag lee ik in de stal, en de eerste vraag van de ziekevader, die hoor ik verroest nog: an wie mot ik late wete as je kreppeert? Hehehe! Da's je wellekom. Jongeheer, niet zo spoege! Nee, lol is er niet in dienst. Me baas het al lang een andere knecht genome. As wij er in valle, motte ze thuis maar zien hoe ze vrete, as je mee de kost helpt verdiene. Ik had menig broodje kenne bakke in die tijd. Maar

affijn, as god gezond blijft, zelle we verder zien. Wij zinge onder mekaar:
"Hij die zijn vader heit vermoord, zijn moeder met 'n mes doorboord, is
veul te goed en veul te rein, om as soldaat in dienst te zijn! Doch eenmaal
komt de tijd, dat ik die zal verlate. Vervloekt zij" ... Boei me tong!¹¹⁾

Alphons Nou verder!

Pieper Boei me tong! Je ziet eruit as een halve luint, as je overklest
douwe ze me de pot in, en ik slaap liever onder me wolletje, dan dat ik er
veertien pond aan waag, hehehe! As luint nou maar komt. 't Is vandaag
potewasse, as er niks tussenbeije...

Alphons Verdikkie wat sleept zo'n sabel. Nou nog een ransel, he?

Pieper Wou jij as officier een ransel drage?

Alphons Wel ja, waarom niet? Wat zit erin?

Pieper In een ransel stop-ie je onderbroek, een hemmetje, je schoene, je
sokke, je handdoek, je kwertiermuts en je eetketel.

Alphons Met eten?

Pieper En lekker! Een gebragen haarkam, een gestoofde kleeborstel, een
dosie smulvet, een dosie was en een dosie schoensmeer-sjelei, model
gepakt en gevouwe, anders krijg-ie de escouade-commandant¹²⁾ op je dak.

Alphons Nou, ik mag lijje da'k gauw van de kostschool na Alkmaar ga.
Dan kan jij oppasser bij me worde, wat?

Pieper As het jou hetzelfde is, wor ik liever voor die tijd met militaire eer begrave. 's Jonges de warreme krentebolle, daar gaat niks boven.

TWAALFDE TONEEL

De vorigen, Stam, kapitein Hoek, Mari

Mari Je kan gaan, Pieper. Hier, neem het pakje. Een gehouen, he? *Pieper af*

Stam Wel wat drommel, daar rookt de rakker weer! Vin jij dat goed, Hoek?

Hoek Zo'n duivelse kwajongen! Hohoho! Leg-ie neer? Hohoho! Leg-ie neer?

Alphons En anders mag ik! Gister heb-ie zelf een pijp...

Hoek Kijk zo'n kwajongen! Uit! Uit! Zo. En daar op het asbakkie leggen. Nee, niet in je hand wegmoffelen, hohoho! Schobbejak! Schurk!

Mari En doe die dingen uit, asjeblief. 't Is hier geen kinderkamer.

Hoek Nou laat hem, als-ie er plezier in heeft. De aard zit er vroeg in. Buik in! Voorwaarts mars! Tenen strekken! Een, twee, een, twee, hohoho! Je kop op, neer, op, neer, op, halt! Plaats rust! Hohoho! Ras, he?

Stam Je ben een deugniet, maar, maar... Hier heb je een dubbeltje, niet snoepen hoor, en niet zo met je sabel slepen, je hand op het gevest, goed zo.

Mari Met uw permissie, papa, er zijn voor jongens wel aardiger spelletjes dan het wurmen met een sabel.

Stam O. Verschil van smaak. Hoor je hem, Hoek, als hij een zoon krijgt, leert-ie hem mazen en breien.

Mari Pardon, maar ik zal me niet kwaad maken om een sigaar en het andere aanmoedigen.

Stam, *driftig* Wat andere?

Hoek Uit. Uit. Geen kwesties!

Stam, *de strijkstok opnemend* Dat is speelgoed, da's, da's...

Mari Doe uit asjeblief, Fons.

Alphons Nou, zet niet zulke grote oge op!

Stam Hij heeft z'n zin. Ja, ga maar naar benejen.

Alphons Bonjour, allemaal!

DETIENDE TONEEL

Mari, Stam, Hoek

Hoek Om je de waarheid te zeggen, Stam, amice, vind ik dat er een beetje gespannen verhouding tussen jullie is. Waarom? En juist nou we een datum zouden bepalen voor de kinderen, is er waarachtig toch geen reden tegen mekaar te koppen. Kom! Uit. Een ander gezicht! Me dunkt, we moeten de knoop doorhakken. An lange engagements heb ik een broertje dood. Wat jij, Mari?

Mari Ik verlang natuurlijk niets liever, kapitein, Martha en ik kennen mekaar van toen we zo klein waren, en, en ik hou van d'r - maar, maar...

Stam Maar?

Mari Maar ik ben mezelf in de laatste maanden gaan afvragen, of ik, of ik wel geschikt ben, voor officier.

Hoek Ben je dol, kerel! Hoe kom je an de nonsens!

Mari Als we getrouwd zijn, en ik misschien - ik zeg misschien - je kunt niet weten, als ik eran denken zou, bijvoorbeeld ontslag te...

Stam Ontslag!

Hoek Wat praat je nou, Mari? Parole d'honneur, als ik je zo hoor.¹³⁾
Hohoho! Vier maanden luitenant! Da's hoeveel pensioen, Stam?
Grappenmaker.

Mari En als het geen grap was...

Hoek Nee, hij is heel goed! Als het geen grap is, is het nog een grap. Of, of - is dat een gentle hint, om te kennen te geven, dat je je mogelijk van mijn dochter wilt retireren.

Mari Kapitein! Ik hou van Martha, en zonder grote woorden te gebruiken, zou ik het niet buiten d'r kunnen stellen. Maar...

Stam Wat dan maar?

Mari Als we over ernstige dingen spreken, is het alles behalve verkieslijk dat u me op die manier afblaft, papa. Telkens schijnt u te vergeten, dat ik...

Stam Ik vergeet niks, niks van vandaag, niks van gister, niks van de last met, met je broer, met jou, met jullie allemaal! Ik...

Hoek Amice, is dat de weg om kwesties op te lossen? We hebben allebei een recht op Mari, jij als vader, ik als aanstaande schoonvader. Je permitteert me, nooit heb je gelijk als je aan drift toegeeft. Nee, Karel. Uit. Uit. Nou jij.

Mari Papa, het is niet in twee woorden te zeggen... *Buiten klinkt gezang.*

VEERTIENDE TONEEL

De vorigen, Martha

Martha O jee! Je moet dadelijk weg, Mari.

Mari, *neemt een bevelboekje van haar over* In marstenuue. Vandaag?

Martha De korporaal van de week wacht.

Hoek Wat is er an het handje?

Mari Dadelijk in marstenuue op het bureau van de compagniescommandant komen! Da's superbe! Daar heb je het afgetekend.

Hoek Dacht ik wel. De suikerraffinaderij moet worden afgezet.¹⁴⁾

Mari De suikerraffinaderij?

Hoek Verwondert je dat? Gister hebben we het er al met de burgemeester over gehad voor het geval de politie de handen te vol zou krijgen.

Mari Dan...

Martha Geef mij maar vast het orderboekje. *af*

Mari, *de sabel omgespend* Ja, als de politie het niet... Moeten we het hele terrein afzetten?

Hoek Natuurlijk. Een pleton is rijkelijk voldoende.

Mari Ja, een pleton.

Hoek En als ik vanavond een partijtje whist kom winnen, dan hou jij je salvovuur van bedenkingen maar vaardig. Wij twee, beste jongen, krijgen geen kwestie. Maak hem je compliment, papa Stam! In zijn uniform mag-ie gezien worden. Denk an je revolver.

Mari Goed, kaptein, goed papa, vanavond zal ik proberen te zeggen wat me dwars zit. *Meer geluid van buiten.*

Hoek Het ergst zijn de nieuwsgierigen en de jongens. Brand zal je wel instructies geven, Mari, maar denk er vooral om, als er iets gebeurt, behoorlijk driemaal te sommeren. En niet driftig worden. Misschien gaat Pronk mee, maar die heeft zo'n zaakje waarschijnlijk ook nooit bijgewoond. Vooral sommeren, anders krijg je later gedonderjaag in de kranten.

Mari Sommeren? Die mensen...

Hoek Ik heb het ook es gehad, tien jaar geleden. Ze wouen met geweld het terrein op, en het endje was, nog gelukkig, een gewonde. Als ze met stenen smijten, weet je hoe laat het is!

Mari Ja. Maar... Nee.

Hoek Vooral kalm, Mari. Het zal niet zo'n vaart lopen, als ze soldaten ruiken gaan ze al an de haal, maar mocht het, dan schiet je eerst in de lucht, en dan, vooral niet te vroeg met scherp laden.

Mari Met scherp! Denk je dat ik... Dat verdom ik.

Hoek Je verdomt?

Mari Papa, ik doe het niet.

Hoek Wat doe je niet?

Mari Schieten, met scherp op weerloze arbeiders schieten, die in d'r recht... ja, die in d'r recht zijn.

Hoek Stam, hoe heb ik het met je zoon?

Stam Je heb het orderboekje voor gezien getekend. Ik gelast je...

Mari Nee, papa! Ik deug niet voor beul.

Hoek Meneer Stam, de bêtise heeft lang genoeg geduurd!

Mari, *zijn sabel neerlegend* Nee, papa.

Stam Mari!

Hoek Ik spreek op het moment niet als je aanstaande schoonpapa, ik beveel je...

Mari Nee, kaptein. Als ik voor vier maanden geweten had, dat, dat, dat... Nee, ik wil de kans niet lopen om mensen als jullie en ik, mensen die ik ken met scherp te schieten! Laat Pronk het doen als-die kan, ik schiet liever mezelf voor de kop.

Hoek Dus je weigert? 't Spijt me, Stam, ik moet er Brand van in kennis stellen. Dat is werkelijk iets ongehoords. *af*

VIJFTIENDE TONEEL

Mari, Stam, mevrouw Stam

Mari Papa... *af*

Stam zakt in een stoel neer.

Mevrouw Stam Karel, is... is? Scheelt je wat? Wil je een glas water?

TWEEDE BEDRIJF

*De huiskamer. Twee ramen links, twee ramen achtergrond. Rechts, twee deuren. Tussen de ramen van de achtergrond een wapenrek, een buste van de Koningin. Namiddag.*¹⁾

EERSTE TONEEL

Martha, Stam, mevrouw Stam

Martha Nee, hij doet niet open. Hij antwoordt niet.

Mevrouw Stam Antwoordt-ie niet?

Stam Blijf hier!

Mevrouw Stam Als-ie nou niet antwoordt, Karel.

Stam Ga of ga niet. Ik zal je niet tegenhouden. Jij en je zoons...

Mevrouw Stam Als je 't goedvindt, wou ik even kloppen. *af*

Martha Paatje. Paatje, ik wou u wat vragen. Paatje, wat is er voorgevallen, vanmorgen?

Stam Vraag naar de bekende weg.

Martha De bekende weg? Jullie doen even geheimzinnig, je laat me vragen en praten. Waarom, waarom heeft-ie dienst geweigerd? Het moet toch een reden hebben. O, het is meer dan erg dat ik er buiten gehouden word als een kind.

Stam Je papa, die hem zelf kamerarrest heeft gegeven, kan je beter inlichten. Ik sta er buiten, God gaf dat ik het nooit beleefd had, dat op Paja Bakoeng de slag raak was geweest.

Martha Toe, zeg zulke dingen niet.

Stam Had ik ooit kunnen denken, toen me de eresabel in het carré werd uitgereikt, dat twee jaar later me eene zoon, tien jaar later hij... Als je de Militaire Willemsorde krijgt, zweer je een riddereed, om je leven veil te hebben voor Koningin en Vaderland, maar voor je kinderen kun je niet zweren, die trappen je Willemsorde in de modder, en je eresabel maken ze tot een schande.

Martha Kom, paatje.

Stam Heeft-ie nooit met jou over zijn voornemens gesproken?

Martha Hij had geen voornemens, paatje. Zeg dan eerst wat er gebeurd is.

Stam Er werd hem bevolen in marstenuie op het bureau van de compagniescommandant te komen, het orderboekje tekent-ie voor gezien...

Martha Ja, ja.

Stam En vierkant dienst geweigerd, geweigerd als officier an een superieur.

Martha Hij moet ziek geweest zijn, abnormaal.

Stam Ja, abnormaal hier! *de meid op met brief* Kan je niet kloppen? Geef op! *meid af* Da's van...

Mevrouw Stam *op* Hij geeft geen antwoord. Heb je een brief?

Stam *woest* Ja! Daar, daar, daar!

Mevrouw Stam Een brief van Maurits?

Stam Ja.

Mevrouw Stam En, verscheur je die, zonder hem open te maken?

Stam Bemoei je d'r niet mee!

Mevrouw Stam En als-ie nou - ik had er toch ook recht op, Karel.

Stam Bemoei je er niet mee.

Mevrouw Stam Kwam die uit Algiers?

Stam Ik weet het niet.

Mevrouw Stam Heb je het poststempel dan niet... *wil de snippers oprapen*

Stam Anna! Anna, versta je niet?

Mevrouw Stam Misschien staat er wel dat-ie...

Stam Dooien schrijven niet.

Mevrouw Stam Mag ik de snippers... Karel, ik ben toch zijn moeder. *af*

TWEEDE TONEEL

Stam, Martha

Martha Paatje...

Stam Laat me alleen. Ik vraag je opinie niet.

Martha Mijn opinie, nee, maar als je nou een brief...

Stam Hou je mond, hou je mond, en als het je niet bevalt...

Martha Da's wel hartelijk.

Stam Martha - ik bedoelde het zo niet.

Martha Heb ik nou een reden gegeven, paatje, om zo bruusk op te treden?

Stam Jij ben zelf een arme bliksem, door het geval met de kwajongen, je weet nog niet wat je boven het hoofd hangt. Met hem hebben we het volop ondervonden.

Martha Met Maurits?

Stam Dat was tien jaar geleden een publiek schandaal, nou kan ik het geluk hebben met je aanstaande. Met de krijgsraad valt niet te gekken - weet jij wat an die snippers vast zit?

Martha Nee, paatje.

Stam Je vader weet het van a tot z, je vader weet hoe ik ontslag moest nemen, moreel gedwongen, je vader heeft me zien verhuizen naar hier, midden in me loopbaan. Als je een jongen heb, die niet deugen wil, die het met een chanteuse anleit, neem me niet kwalijk als ik er de woorden uitflap, die schulden maakt bij elke winkelier en een rijk huwelijk afslaat, omdat-ie, omdat-ie gewetensbezwaren heeft, godbeter gewetensbezwaren, om een kind dat bij zo'n meid honderd tegen een niet van hem is, en al was het van hem, wat dan nog? de eer van een officier gaat boven een kind-van-ontucht - als je zo'n jongen heb, en je op een goeie dag een telegram krijgt, dat-ie gedeserteerd is, opgejaagd door z'n schuldeisers, gedeserteerd naar het vreemdelingenlegioen in Algiers, gedeserteerd met of zonder z'n meid, als je dan het schandaal, het vonnis an je eigen uniform beleeft, van de ban, driemaal de ban op de grote markt, dan, dan leg je je Willemsorde, derde klasse, in een doos die je niet meer openmaakt en de eerste maanden ben je te schuw, om in het daglicht te lopen.²⁾

Martha Huil je, paatje?

Stam Nee. Ik zou het wel willen. Ik heb maar eens gehuild, toen me oppasser... Dat was in Indië bij de bestorming van Paja Bakoeng *op zijn wang wijzend*. We zaten met een sectie bergartillerie in het nauw. De sloebers werden als honden neergeschoten, de arme kerel was een klomp bloed zo als ze hem met d'r klewangs hadden toegetakeld toen die naast me bleef. Op een tandoe heb ik z'n lijk terug gebracht - dat was hard, verduiveld hard. Maar we hebben hem gewroken, ze hadden zeventig dooien de sloebers, mannen, vrouwen, kinderen...³⁾

Martha Waren er vrouwen en kinderen bij?

Stam Oorlog is oorlog. Ik had een kogel hier, en een paar klewanghouwen. Toen ik in Holland terugkwam, terug bij me regiment, kreeg ik de eresabel voor het front van de troepen. Zoiets heb je nog nooit bijgewoond, dat pakt je an. Ze vormen carré, de garnizoenscommandant houdt een toespraak, de ban wordt geopend, het koninklijk besluit voorgelezen, het Wilhelmus gespeeld. Weg! Weg! Daar leit de misère, opgeofferd voor een, voor een chanteuse - en na tien jaar een nieuwe catastrofe. M'n zoons gunnen me geen fatsoenlijke naam, de een breekt me carrière, de ander knauwt m'n ouwe dag met zijn schande, zijn ouwe-wijvengewauwel, zijn lafhartigheid.

Martha Lafhartigheid?

Stam Ik heb gevochten, m'n leven tienmaal gewaagd, hij is te beroerd, te week om een suikerraffinaderij te beschermen tegen een handvol slampampers. Dat speelt op een bas...

Martha Een cel, paatje.

Stam Bas! Cel! Allemaal larie! *zacht tromgeroffel* Hoor, het pleton van vanmorgen wordt afgelost. De boel is zo rustig geworden als op zondag. En voor zijn hersenschimmen, zijn verwijfdheden draait-ie voor de krijgsraad.

Martha Papa!

Stam En als ze het zover niet laten komen, 't is nou geen tijd om minderen te tonen wat een miserabele superieuren er zijn, dan zenden ze hem z'n ontslag thuis. En dan? Heb jij lust te wachten? Zet de bruiloft uit je hoofd, arme bliksem.

Martha Gut, paatje, ik neem het zo serieus niet op. Mari wind je zo om je pink. Misschien zijn er vanmorgen harde woorden gevallen, ja want toen ik pas kwam, was je al uit je humeur, en als ik goed nadenk, is het niks anders geweest dan een kibbelarij tussen u, pa en hem. Nou en tegen je schoonpa mag je wel een brutaal woordje zeggen. Familie blijft familie.

Stam En het orderboekje?

Martha Kaptein Brand is de kwaadste niet, je kan ongesteld worden, plotseling ongesteld. He, u ziet alles met zulke zwartgallige ogen! Vier uur. Ga nou rustig op de soos je bittertje drinken met pa en kaptein Brand. En, je eet vanmiddag zwezerikken, ja daar ben je dol mee, trek maar geen gezichten, zwezerikken met jonge worteltjes en mijn saus, mijn eigen uitgevonden saus, waar ik patent op ga nemen. Zie je wel, als je van zwezerikken enkel hoort praten, lach je al, hahaha!

Stam Jij ben, jij ben honderdmaal te lief voor die...

Martha Jawel, wat je zeggen wil, weet ik al. Trek liever je gebrajen-zwezerikken-gezicht, dan zie je er veel knapper uit. *beiden af*

DERDE TONEEL

Mevrouw Stam, de snippers oprapend

Frans *op* Goeiemiddag, mevrouw.

Mevrouw Stam Ik dacht dat het...

Frans Herkent u me niet meer in politiek? Frans Berens.

Mevrouw Stam Jawel, ik heb ik vanmorgen...

Frans Kan ik u helpen?

Mevrouw Stam O nee, ik ruim de kamer wat op. M'n man heeft zo de gewoonte, de gewoonte... as en snippers smijt-ie.

Frans Hé, heeft-ie een portret verscheurd?

Mevrouw Stam Een portret?

Frans Net nog de ogen en het voorhoofd van een meisje, de rest, die moet er natuurlijk ook...

Mevrouw Stam De rest heb ik al, ik denk dat-ie het niet geweten heeft. Hij verscheurt wel es meer wat, als-die, als-die... Wil u me excuseren? Ik kom zo dadelijk terug.

VIERDE TONEEL

Frans, Martha

Frans, *die uitgebreid rondsnuffelt* Da's wel toevallig.

Martha *op* U hier?

Frans Ja, ik draai als een vlinder om de vlam. Jammer voor onze gebakjes vanmorgen, ze waren zo vers, ik had me zo gespitst op een roomhoorn met een kopje koffie.

Martha Vindt u de situatie zo grappig?

Frans Nee, allesbehalve. Vanmorgen toen kaptein Stam na de stomme ruzie benee kwam, ben ik zo gauw mogelijk geëclipseerd, 't is nooit prettig gezichten te zien die je behoorlijk wegzien. Maar een vaart zal het niet lopen. In een kleine garnizoensplaats met je schoonpapa voor ene superieur en een gemoedelijke kaptein Brand, als oudste, voor andere, valt een binnenskamere insubordinatie wel te sussen. Trouwens sussen is een excellent werkwoord: ik sus, ik suste, ik zal sussen...

Martha Ja, er mag hier wel gesust worden. Meneer Berens, met m'n schoonpa kan ik er niet over praten, met u wel. Wat is dat toch voor malligheid geweest, met Mari?

Frans Met uw verlof wou ik er liever geen mening over zeggen.

Martha Geen mening, dus u kiest zijn partij? Zou u dan zoiets gedaan hebben?

Frans Een militair apotheker wordt in de regel niet uitverkoren om bij een werkstaking op te treden. Ofschoon een calmans...⁴⁾

Martha Toe, maak u geen gekheid. Als de kwestie niet met goede wil van weerskanten wordt opgelost, dan, dan weet u wat de gevolgen zijn voor mij en voor Mari.

Frans Mag ik ruitelijk een tegenvraag doen? Houdt u van hem? Nee, u knikt te gauw ja. Het zou natuurlijk heel mal zijn als u nee knikte, ik bedoel: houdt u zo van hem dat als-ie morgen eervol of niet eervol ontslag kreeg, u toch...

Martha Twijfelt u een ogenblik? Da's geen mooie veronderstelling, meneer Berens.

Frans Nee, mooi is ze niet, maar het fatum van de fameuze Grieken is een ander fatum dan dat van vandaag - vandaag weten we dat we als Oedipus onze ogen kunnen uitsteken, als we niet zo'n heel klein inkomentje hebben, en ik vrees dat Mari een stap gaat doen, die ik hem afgeraden heb, pour acquit de conscience, een stap die in verband staat met zijn heus grote afkeer van dat.⁵⁾

Martha Zijn afkeer van wat?

Frans In vertrouwen gesproken, van de sabel.

Martha Van de sabel? En zijn en mijn vader...

Frans Ja, maar soms is de sabel niet hereditair.

Martha Maar meneer Berens, is er geziener, netter positie dan...

Frans Permitteer me, juffrouw, ik ben zelf in volle activiteit.

Martha Nee, zo laat ik u niet los. Of vertrouwt u me niet? Geen woord zal er over m'n lippen komen.

Frans Heus niet? Op uw woord niet? Nou, dan wil ik wat loslaten, al was het alleen om u een klein begrip te geven van het stormpje dat er bij Mari is losgebroken. Nee, al dat gedoe is niet eervol.

Martha Niet?

Frans Heb u er wel eens over gedacht, ik ben de zegsman niet, dat in tijden van vrede de zoon zijn vader, en in tijden van oorlog de vader zijn zoon begraaft àls er begraven wordt? In tijd van oorlog schimpen we, razen we tegen, ah! geweld en onrecht, ah! en in tijd van vrede laten we spoorgerinkel en sabelgekletter als iets noodzakelijks en eervols toe.

Martha Denkt Mari dat ook?

Frans Mari denkt meer dan ik in een paar woorden kan zeggen. Hij is zijn uniform gaan haten, heeft vanmorgen geweigerd uit te trekken bij de idee dat-ie mogelijk op werkstakers zou moeten schieten.

Martha En er is niet geschoten!

Frans Vroeger wel. Er zijn al heel wat arbeiders op die manier vermoord.

Martha Vermoord!

Frans Over de hele wereld, ja.

Martha Dat zijn dingen - u geeft er zulke bijzondere namen an. U gebruikt zulke grote...

Frans Woorden.

Martha Ja, woorden, want op die manier zou ik pa, die vroeger ook eens - foei, meneer Berens, wat vind ik dat akelig en oppervlakkig geredeneerd.

Frans Dat zeggen er meer met u, juffrouw, zonder na te denken over wat morgen een vreemde sabel kan doen. Maar een oorlog is akeliger en gemeen, een oorlog is mensen overleveren als een dolle bloedhond, een oorlog is het recht van de geraffineerdste moordenaar, en wij, och ik ben onschuldig, dragen met verrukking het symbool, het glimmend symbool.

Martha Dus u wou ons weerloos maken?

Frans Weerloos? Denkt u nou werkelijk dat als verstandige mensen een vogelverschrikker in ons hollands tuintje zien, dat ze dan an de haal gaan? Wij doen als een bange struisvogel, en het zou onschadelijk zijn, als het niet zo peperduur was.

Martha Gelukkig dat niet iedereen zo redeneert. En als dat uw vriendschap voor Mari is geweest, dan spijt het me, dat-ie ooit...

Frans Pardon, ik heb te weinig originaliteit om iemand op het kwaje pad te leiden. Op mij hoeft u niet boos te zijn. Onze tijd zit vol van die

boosaardige gedachtetjes. Ik ben een heel zwak echootje. Heus boos? Ik sus, gij sust, hij sust, wij sussen.

Martha Ik heb nog nooit een man ontmoet, die met, mag ik het zeggen? met zo'n grappige impertinentie over de dingen praat. En u heeft zelf een rang in het leger - tweede...

Frans Eerste luitenant om u te dienen. Maar de opvoeding doet een boel. Van een provisor maak je nooit een goed soldaat, vooral niet als-ie organische en anorganische scheikunde een te voortreffelijke studie vindt om haar an bommen en granaten ondergeschikt te maken.

Martha In uw geval...

Frans In mijn geval zou u weer provisor worden? Opvatting. Ik behoor niet tot de onstuimigen als Mari. En de paar jaar die ik nog te leven heb, breng ik liever bij mijn boeken door. Als militair apotheker heb ik veel vrije tijd.

Martha Is dat ernst, de paar jaar?

Frans Och, een kwaaltje, waartegen anno nu geen remedie is, een bedaard kwaaltje, je kan er mee werken. Over twee, drie jaar is al wat hier zit en redeneert, heen, weg. In het grote laboratorium wordt een apotheker meer of minder niet gemist. Willen we nu weer over dat praten?

Martha Nee, liever over uzelf.

Frans Vindt u een gemeenteraadslid in gala met zo'n ding geen heerlijk verschijnsel? En een dominee die lid van de Kamer is geworden en beëdigd wordt met zo'n ding, en een prinsje van tien jaar met zo'n ding, hahaha!, zo'n dwergprinsje! en de gardes van de paus met die dingen. Als dat allemaal god welgevallig is, mot het hierboven na zoveel eeuwen een militair tuighuis, een grotesk arsenaal zijn geworden.

Martha Meneer Berens, wat een spot.

Frans Spot! Als je lampje te walmen staat, spot je niet. In de hele wereldhistorie lees je van vlaggen met bloed - excuseer het pleonasme, een vlag is bloed -, lees je van helden met goudgalons, lees je van lappen die vaandels heten, van grote generaals en admiraals die in kerken een tombe krijgen. En de propere mensheid duldt alles, alles. De mensheid laat met zich experimenteren, bouwt forten, giet kanonnen, en, en, in d'r Bijbel, in d'r christelijke geboden is de mop verzeild geraakt, de fatale mop, de vliegende-blätter-mop: Gij zult, gij zult niet doden.⁶⁾

VIJFDE TONEEL

De vorigen, mevrouw Stam

Mevrouw Stam Is mijn man uitgegaan?

Martha Ja, maatje. Eerst wou hij niet. Zoekt u wat?

Frans Er lei nog een fragment.

Mevrouw Stam Dank u.

Frans Met een naam erop, een handtekening zou ik haast menen.

Mevrouw Stam O? O! Ik zocht de schaar. Heb je nergens de schaar? Ik dacht toch... *af*

ZESDE TONEEL

Mari, Martha, Frans

Frans En mag ik nu even?

Mari Ben jij daar Martha, en jij?

Martha Wat zie je bleek, scheelt er iets aan?

Mari Heb je wat te drinken? Ik geloof dat ik koorts heb, of, of, een gevoel of alles met me ronddraait.

Martha Een glas wijn met water?

Mari Goed. Goed. Ik ben op me stoel in slaap gevallen, als een os. Als jullie de deur gebombardeerd hadden...

Martha O! Heeft u geslapen? Wonder dat ik geen antwoord kreeg, daar maakte mama zich bezorgd over, hahaha!

Mari Laat het water maar. Hè!

Martha En wil je ontbijten?

Mari Nee, ik zou niet kunnen.

Martha Mari-tje, je maakt je helemaal ziek.

Mari Ik geloof dat ik het ben - nee, niet erg, wat overwerkt, vooral overrookt, sigaar na sigaar rook je ongemerkt. Frans, wil jij even boven op me wachten, ik wou een ogenblik...

Frans Met het grootste genoegen. Zeg, je heb toch wel arrest met acces⁷⁾, anders, hahaha!

ZEVENDE TONEEL

Mari, Martha

Mari Martha...

Martha Nee, eerst eten.

Mari Heus niet, vanmiddag zal ik het proberen.⁸⁾

Martha En wat heb je met je kuif uitgevoerd, joh. Ga es gauw zitten.

Mari Laten we serieus met elkaar praten.

Martha Jawel, jawel, eerst zitten.

Mari Martha, je hebt natuurlijk gehoord...

Martha Zo, je kammetje. Gewoon ridicuul, zoals je haar naar een kant waait. Als je niet stil zit, kam ik het een uur lang. Zo lijkt het weer op iets.

Mari Ik heb hoofdpijn, Martha.

Martha Daar heb ik een prachtig middeltje tegen. Helpt het?

Mari Ik hou zo razend van je Martha.

Martha Wacht nog effen, eerst je snor. Die ene punt wijst altijd naar het zuiden.

Mari Als ik jou in mijn armen hou, als jij bij me ben, kan me niks gebeuren. Heb je gehoord van vanmorgen?

Martha Ach toe, praat er niet verder over, vent-lief. Jullie hebben je kwaad gemaakt om niks.

Mari Om niks? Je weet toch dat ik...

Martha Jawel, jawel! Heethoofd! Jij en je pa harrewarren de hele dag. Je heb volkomen gelijk gehad.

Mari Meen je dat?

Martha Volkomen, volkomen. 't Is onzin dat een soldaat voor politieagent moet spelen. En schieten op mensen van je eigen plaats, nee, groot gelijk!

Mari En heb je dat net zo an jouw papa gezegd?

Martha Nee, dat zal ik hem zeggen en hoe! Nog een glaasje? Wacht eerst ik, nou jij. Proost!

Mari Je ben een schat. Proost!

Martha Proost, lieve, lieve jongen.

Mari Proost, engel.

Martha En als straks de grote heren van de societeit komen, misschien dat kaptein Brand ook meekomt, dan doe je maar als een boetvaardige Hendrik, voor Magdalena heb jij geen gezicht, hahaha! - en je zegt dat je ziek was.

Mari Ziek?

Martha Ziek van het roken, of van, of van... O, Mari-tje je wordt grijs, stil es, een witte haar in je kuif.

Mari Au!

Martha Nou? Wat wor je oud vent, stil es... Een hele bos! Een hele bos! Wel twintig bij mekaar. Ik trouw een ouwe man, hahaha!

Mari Ja, je trouwt een ouwe man.

Martha Een boterhammetje?

Mari Nee, enkel in je ogen kijken.

Martha Het is eigenlijk wel leuk, zo'n dagje kamerarrest, erg leuk, vin je niet... maar niet driftig zijn, als pa hier komt, hoor je, hoor je, grijs mannetje?

Mari Driftig nee, maar ik wou voet bij stuk houden.

Martha Voet bij stuk! Voet bij stuk! Malle jongen, leer toch wat verstand van je vriend Frans, die vindt de dienst ook niet plezierig, maar die doet geen domme dingen. Mari-tje, wat scheelt Frans?

Mari Frans? Dat weet ik niet.

Martha En hij zei... Zul je lief wezen, en excuses vragen?

Mari Excuses!

Martha Voor de vorm, natuurlijk. Er is niks gebeurd. Er is niet geschoten. Dat kon je toch ook wel denken, lieve jongen... Mari-tje lief, ik heb twaalf servetten geborduurd: M. S., Martha Stam, Mari Stam. En morgen begin ik, nee, nou niet lachen, an de slopen.

Mari Ook met M. S.?

Martha Slopen voor onze kussens, Mari-tje. Het is toch niet erg dat ik het zeg?

Mari Nee, engel.

Martha Als ik een sloop zie, zie ik jouw hoofd, met je grijze haren erop, grappig he? En dan denk ik, en dat mag je toch ook zeggen an de man waarvan je houdt, niet vent? an, an het, an ons kindje.

Mari Martha...

Martha Of is het verkeerd?

Mari Nee, het is goed. Als je van mekaar houdt...

Martha Niewaar? En een jongen, he? Maar geen driftkop, he? Geen aartje naar z'n vaartje en naar z'n grootvaartje, hahaha!

Mari Dus - niet bedanken, Martha?

Martha Bedanken?

Mari Geen ontslag nemen?

Martha Ontslag nemen, malle grote jongen, en ik dan? En wij dan?

Mari Ja, en wij dan?

Martha En me servetten, m'n slopen? Kijk me es goed in me ogen.

Mari Vrouwtje!

Martha Zeg het nog es.

Mari Vrouwtje-lief.

Martha Dus je zal...

Mari Wat jij wil.

Martha Alles?

Mari Alles. Papa! En, en jouw pa.

Martha O jee, ik maak dat ik... *beiden af*

ACHTSTE TONEEL

Stam, Hoek, Brand (beiden in tenue), mevrouw Stam

Stam Anna! Anna! Hoek en Brand komen een bittertje drinken. Entrez.

Brand Het is waarachtig warm vandaag. Het lijkt eerder juli of augustus dan mei.

Hoek Ik doe of ik thuis ben. Wie heeft er gepimpeld? Jij?

Stam Ik nee. Ik mag geen wijn drinken voor me jicht. Brand, daar staat je pijp.

Brand Ja, ik zag 'm al.

Mevrouw Stam Goeiemiddag heren.

Brand Dag mevrouw. Drommels, je heb toch niet... Heb je last van je ogen?

Mevrouw Stam Nee, ik heb in het zonnetje zitten verstellen. Karel, jij neemt toch geen bitter, je weet...

Stam Ja, ja.

Hoek Hahaha! Wijn mag-ie niet drinken voor je jicht, en...

Stam Ik zal er niet dood van gaan.

Brand Ga je heen, mevrouw? Schuif bij!

Mevrouw Stam Dank u. Of je moest me nog nodig hebben, Karel. Niet?
Ik heb zo'n berg verstelwerk, ik kom er niet door.

NEGENDE TONEEL

Stam, Hoek, Brand, later Mari

Brand Ze ziet er niet te best uit, amice.

Stam Verwondert je dat?

Brand Tja, we zullen hem dan maar es voor de drieschaar laten kommen.
Je gezondheid.

Stam Dank je. Brand, we zijn samen vergrijsd in de dienst, we hebben
mekaar als kadetten gekend, ik heb voor jou en Hoek geen geheimen, maar
dat mot ik je zeggen, dat ik geen jaar meer leef, als...

Brand Stil nou maar, we zullen zien. Mari is altijd zo'n oppassende
jongen geweest, dat er iets anders moet voorgevallen zijn, dan wat jullie...

Hoek Nee amice.

Brand Ja, an je explicatie twijfel ik natuurlijk geen ogenblik, Hoek. Maar,
maar gister bijvoorbeeld heeft-ie nog een rapport als officier van wapening
uitgebracht dat je lezen mag. Wat scheelt de tabak vandaag? Mum, mum,
er zit geen trek in.

Hoek In elk geval ben ik blij dat over een uur de marechausees komen. Als dat zenuwachtig burgemeestertje bijtijds maatregelen had genomen, zouden wij er niet an te pas zijn gekomen. Het is een schrikachtig kereltje.

Brand Tja. Militairen en verbod van samenscholing om wat geharrewar op een fabriek. Met zes agenten ransel ik de hele boel uit mekaar. Ik geloof dat-ie niet alleen over straat dorst, hahaha!

Hoek Z'n neef is an het ministerie. Zeg, heb je gelezen dat Jansen pensioen heeft aangevraagd?

Brand Tja. Geen wonder! Bij de laatste grote manoeuvres brengt-ie twee batterijen zo dicht onder infanterievuur, dat ze radicaal buiten gevecht werden gesteld. Toen moesten de reservebataljons door de brigadecommandant in het vuur worden gebracht, precies te laat, het wier gewoon een catastrofe, over de noodbrug van de genie moesten we terugtrekken, artillerie, cavalerie, infanterie, een pracht van een brug! maar de blauwe partij had het voordeel. 's Avonds op het bal voor de officieren, door de burgerij aangeboden, bleef Jansen obstinaat, en Man, de brigadecommandant werd na de cotillon zo nijdig om zijn absurde tegenspraak⁹⁾... Enfin, nou heeft-ie zijn zin. Jij kent hem toch nog van de academie, Stam?

Stam Ja. Ja.

Brand Ik marcheerde van Heerlen over Amstenrade, half elf kwamen de brigades voor de vijandelijke stelling, die met kracht werd aangevallen, ze

konden niet stand houden, de infanterie werkte prachtig, onversaagd rukten we met acht bataljons voorwaarts, soms ging het over open terrein in tirailleurslinie, ja, schenk nog maar es bij, ik verzeker je, dat m'n benen haast te moe waren om te dansen - niet zoveel elixer, Stam, kerel, je vergiftigt me!

Hoek Voorverleden jaar ben ik ook zo eens opgerukt tegen de artillerie van de vijand. Het granaatkartetsvuur was gewoon overweldigend, maar ze konden het voortrukken niet beletten. Met twee compagnies schoten we op een afstand van zeshonderd meter. Hun verliezen waren zwaar. Over open terrein moesten ze terugtrekken. Als je mijn mening vraagt: er worden veel te weinig manoeuvres gehouden.

Brand Tja, het kost geld.

Hoek Geld! Geld! Als Oorlog z'n tanden liet kijken an de embêtante bezuinigers in de Kamer...

Stam Daar heb je...

Brand tot Mari Kom binnen, meneer. Nee, ga liever zitten, meneer. In presentie van je vader en van je aanstaande schoonvader wil ik liever niet de toon aanslaan, die bij een zo verregaand vergrijp tegen de discipline gepast zou zijn. Wat te duivel meneer, heeft je vanmorgen bezielde? Wat te duivel heeft er in je hersens gespoekt? Hoe mot het nou, meneer? Hoe mot ik je gedrag verantwoorden bij de bataljonsstaf? Bij het kader, meneer, zijn we zulk een, ja zulk een schandelijk gedrag niet gewend, nee meneer.

Hoek Je heb vanmorgen formeel geweigerd, meneer.

Mari Kaptein, het spijt me, dat ik zo ondoordacht - zo opgewonden, m'n, m'n...

Brand Je plicht als officier.

Mari Mijn plicht als officier vergeten heb. Ik had gemoedsbezwaren, kaptein.

Brand Eerst gehoorzamen, meneer, voor alles gehoorzamen, meneer. Gemoedsbezwaren! Gemoedsbezwaren! Wat te duivel gaan me je gemoed en je bezwaren an? Op m'n woord van eer, als ik niet zo'n respect had voor je vader, die in Indië de eer van onze vlag heeft opgehouden, en niet zo'n vrindschap voor je schoonvader, dan bracht ik je zonder consideratie voor de krijgsraad. Wat?

Mari U heeft gelijk, kaptein.

Brand Gelijk! Nee, je moest er tegen opponderen!

Mari U zult me een bijzondere dienst bewijzen door, door het geval op rekening te stellen van...

Brand Van niks meneer.

Mari M'n meisje heeft me overtuigd, dat ik niet zo had moeten handelen, dat...

Brand Dat had je uit jezelf moeten begrijpen, meneer. Je had het niet in je hersens moeten halen om zo'n grove insubordinatie te begaan. Je had...

TIENDE TONEEL

Martha, de vorigen

Martha Dag! Mag ik? Nee, he? Weer weg wezen? O gut, wat vin ik het grappig. Geef hem acht pond, paatje! Hahaha! Hahaha! Een krijgsraad met bittertjes en pijpen! In orrrde! Hahaha!

Hoek Vort kwajongen, hohoho!

ELFDE TONEEL

De vorigen zonder Martha

Brand Hou je daar goed bij, hahaha! Nou, ga weer zitten. En dank God, dat het met een uitbrander afloopt. Voortaan geen gemoedsbezwaren meneer.

Mari Nee, kaptein.

Hoek Veel of weinig Catz?

Mari Ik durf niet bitteren, papa, ik heb drie, vier glazen wijn gedronken.

Hoek Hindert niks, ben je een kerel! En, en, redeneer nou es op. Hoe kwam je vanmorgen an je sentimentaliteiten van, van - vertikt als ik er iets van heb begrepen.

Mari Ik weet het zelf niet meer, papa.

Brand Dat is stuff, meneer. Hoek heeft gelijk, je zei daarnet nog: gemoedsbezwaren. Nee, we zitten hier bij een bittertje, de zaak is uit. Denk het verschil van een en drie weg¹⁰) en spreek ronduit. In jouw jonge jaren hebben we allemaal met nonsens rondgelopen, met nonsens en excessen. Hier, je schoonvader, maakte godbeter gedichten.

Hoek Hohoho! Sonnetten op de duivel en zijn mama!

Brand En ik? Schwamm! We zijn alledrie vergrijsd in de dienst. Bij wie wou je beter raad krijgen? Wie menen het beter met je? Wie hebben zich humaner getoond dan wij, in het geval, daar zwijgen we verder over. Als er iets uitlekt, zijn Hoek en ik voor de haaien! Biecht op!

Stam Je pakt hem heel verstandig an, Brand. Er zit meer achter dan-ie jullie durft zeggen. De oorzaak van zijn zotte bui, de oorzaak van zijn clownerie kun je op zijn schrijftafel vinden.

Mari Papa!

Stam Meneer leest los en vast, en wat erger is, socialistische geleerdheid.

Hoek Hohoho!

Brand En heeft dat invloed op je, meneer, meneer! Dan heb je wel zwakke benen. Hoeveel van die pamfletten heb ik niet onder mijn ogen gehad! Stapels! Bij een recruit die in de kazerne an het propaganda maken was voor z'n stuff, z'n hersenschimmige stuff, heb ik es een berg in beslag genomen. Allemaal geschreeuw, holle woorden - kapitaal, eigendom, je reinste, banaalste geschetter! Heeft zulke nonsens vat op je gehad? Wel, man, dan wordt het hoog tijd dat je opruiming houdt! Zet maar gerust de veiligheidsklep open, we zullen je pamfletten niet opeten. Al dat onwijs gemok is de pest, of denk je dat we niet weten dat er kwaje elementen in het leger zijn, denk je dat m'n oren verstopt zijn en ik 's avonds op mars niet hier en daar het vrijheidslied heb horen zingen, toen ik in Amsterdam lei?¹¹⁾ Wat drommel, praat redelijk! De dienst heeft zijn ongemakken, zijn teleurstellingen, maar in het burgerlijk leven?

Mari Kaptein, ik geloof dat het beter is, over die theorieën niet te discussiëren.

Brand Theorieën? Wa fantaseer je over theorieën?

Mari Ik ben een beetje licht in het hoofd, ik heb niks gegeten. En, wijn en bitter in een lege maag zijn niet geschikt om iemand voorzichtig te laten redeneren.

Hoek Voorzichtig?

Brand Smijt alle voorzichtigheid opzij! Bittertafel-redenering is ongevaarlijker dan wat vanmorgen - Schwamm!

Mari Mag ik op uw woord...?

Brand Op mijn, op ons woord.

Hoek Bij een glaasje Catz kom je onder de witte vlag.

Mari Ja dan... Nou vanmorgen, vond ik het vreselijk dat er misschien geschoten...

Brand Wel, wel, wou je een stinkende wond met glacées behandelen? En als morgen een vijand over de grenzen trekt?

Mari Als, als.

Brand Nee, ga door. We zitten onder vrienden.

Mari Als, als een vijand over de grenzen trekt, kunnen we onze soldaten in massa laten doodschieten, we worden geduld.

Brand Dus wij zijn larie? Een klein volk moet zeggen: palm me in. Hebben we daarvoor tachtig jaar gevochten tegen de Spanjaarden? Er is geen schoner dood, meneer, dan voor de eer van je vaderland!

Stam Als je zoals ik op het randje van de dood had gelegen, zou je voelen, mijn jongen, hoe mooi het is voor het vaandel te sterven.

Mari Nee, papa, een soldaat sterft altijd...

Brand Nou dan!

Mari Een soldaat sterft jammerlijk, lelijk. Is het niet gemeen dat een man gedwongen wordt te loten, zijn hand in een trommel te steken, om als het nodig is een moord te begaan? Haeckel¹²⁾ zegt dat we wel weigeren gebrekkige kinderen te doden, als de Spartanen, maar dat we er niet tegen opzien met geweld jonge mannen op te offeren voor belangen.

Brand Belangen! Nee, nou heb jij gelijk, in een debat mag je niet boos worden.

Mari Ziet u, het is voorzichtiger... Goed, kaptein, een oorlog is een ding van belangen, een handelsonderneming.

Hoek Een...

Brand Susjt!

Mari Een handelsonderneming. Als er, plat gesproken, niks te halen viel, zouden ze niet oorlogen...

Hoek Dus een vaderland bestaat voor jou niet?

Brand Hebben zulke geweldenaars als hij een vaderland?

Mari Wij hebben een vaderland, de geldmannen sollen ermee!

Brand Wij, wij?

Mari Bij wijze van spreken. *een stilte*

Stam We moesten ophouen, Brand, allicht valt er een woord - laat hem het plezier boekjes te lezen, als-ie maar accuraat zijn plichten waarneemt, de rest volgt vanzelf. Wilde haren, die uitvallen.

Brand Je schijnt heel wat populaire kost geslikt te hebben, vrindje.

Mari Ja, kaptein.

Brand Die je voor in je maag is blijven zitten.

Mari Mogelijk, kaptein.

Brand Maar wat te duivel heb je van de praktijk gezien? Je herkauwt waterhoofdige theorieetjes.

Mari Van de praktijk, kaptein, heb ik tot op vandaag niks gezien dan een kanon dat bij een oefening sprong, de veldartillerist kreeg een scherf in zijn hersenpan, dat-ie ineens volslagen krankzinnig werd, een dag later stierf - en verleden maand brak de takel, waaraan ze een pantserplaat ophesen, een pantserplaat van tienduizend kilo, de soldaat die eronder lei, was, was... Dat is me bijgebleven, de hersens en het bloed waren in de modder geperst. Voel je dan niet, dat de hele wereld op het ogenblik stikt onder, onder zo'n pantser, onder zo'n afschuwelijk pantser, dat overal lichamen en hersens vermorzeld worden, dat we gezonde mensen wegslepen, dat de grote massa bedrogen wordt door een liegende minderheid - dat het ons vak is over lijken te marcheren, dat we nutteloos, nutteloos zijn, dat het volk de soldaterij haat, dat we miljoenen vermorsen,

en een kanker zijn, een afzichtelijke kanker, dat we onze minderen als denkloze schepsels behandelen...

Brand Meneer Stam...

Mari Ik geloof, ik geloof dat ik doorgeslagen heb, kaptein, het was niet mijn bedoeling. *een stilte*

Hoek En stond die wijsheid in je boeken?

Brand Laten we niet gekscheren, amice. Oprecht gesproken meen ik dat iemand met zulke infame bombast in zijn kop, beter doet zijn ontslag te nemen voor-ie voor de tweede maal maar ernstiger zijn hoofd stoot. Je heb wel misbruik gemaakt van mijn erewoord, meneer Stam.

Mari Dat heb ik, kaptein, maar...

Hoek Uit. Uit. Geen maren! Zijn wij het niet die vrijheid en welvaart beschermen?

Mari Ja - papa.

Hoek Is de oorlog niet van alle eeuwen geweest, en altijd een historisch probleem?

Mari Ja, papa.

Brand Ja papa! Ja, papa! Wat te duivel meneer doe jij als ze je aanvallen? Dan bijt je toch van je af?

Mari Ja, kaptein.

Stam Minderen: denkloze schepsels! Komt er iets van terecht als honderd tegelijk commanderen?

Mari Nee, papa...

Brand En, en, als wij er niet waren, zou jij dan de wereld willen overgeleverd zien aan roof en moord? Hoe was het met de Franse commune toen ze de huizen met petroolie besmeerden?

Mari Ja, toen...

Hoek Discipline meneer! Discipline is alles, meneer. Wat zou Duitsland zonder discipline zijn, meneer!

Stam En van de Oost, wat zou er van de Oost worden? Motten we de blanken laten vermoorden?

Brand En te duivel motten we de vrijheid van arbeid verdedigen, ja of nee? Wat? Wat?

Mari Ja, dat is ook wel zo. *In de verte een dubbel geweersalvo. Algemeen luisteren en verdwaasde stilte.*

Brand Was dat...

Hoek Een salvo.

Stam Er is geschoten.

Mari, *roept naar buiten* Hé! Hé daar, wat was dat?

Een stem D'r mot bij de suikerraffinaderij geschoten zijn.

Mari Geschoten?

Een stem Ik ga es kijke, 't is verdomme een schandaal!

Mari Dus toch! Dus toch geschoten! En wij om de bittertafel, bij jenever, wij an het kletsen, an het...

Brand Genoeg onbeschaamde!

Mari Genoeg, ja nou is het genoeg! Nog langer buigen, liegen, m'n mond houen, nou is het genoeg! Goddank, ik heb geen schuld an wat gebeurt!

Brand Wil je dan met geweld voor de krijgsraad, gek! Mot ik consideratie gebruiken, terwijl jij...

Mari Consideratie! Gebruik geen consideratie! Trap me de dienst uit, doe wat je wil!

Hoek Naar je kamer!

Mari, *uit het raam kijkend* Ze dragen, ze dragen een jongen, een kind...
Kijk nou ook! Je heb wil van je werk! Misschien zijn er meer! Hahaha!
Hahaha!

Stam Mari, Mari, kom tot jezelf.

Mari Nou hebben ze de orde, de orde, de orde gehandhaafd! Hahaha!

TWAALFDE TONEEL

De vorigen, mevrouw Stam, Frans

Mevrouw Stam Wat gebeurt er? Wat gebeurt er?

Mari Ze hebben, ze hebben de orde, de orde gehandhaafd! Hahaha!

Hoek Stuur om een dokter.

Mari De jongen van de schoenmaker... Hahaha! O God, m'n hoofd, m'n hoofd, m'n hersens - Ze hebben op me hersens getrommeld, gebeukt.

Frans Mari bedaar, ik ben het.

Mari Hahaha, Fransje! Ze hebben de orde, de orde... de orde...

Frans Jawel, jawel, wor kalm, asjeblieft kalm.

Mari Hahaha! *zakt huilend op een stoel.*

Mevrouw Stam M'n jongen, m'n jongen... *tot Stam* Weg jij!

DERDE BEDRIJF

EERSTE TONEEL

Zelfde kamer van eerste bedrijf. Uniform en sabel op een stoel, verder de cello. De jaloezieën zijn neergelaten. De lamp brandt, Stam slaapt in een leunstoel. Martha komt binnen met meitakken.[1](#)

Stam Wie daar?

Martha Ik, paatje.

Stam Heb jij de lamp opgestoken?

Martha Nee paatje, ik kom juist binnen.

Stam Hoe laat is het?

Martha Half tien. Vijf minuten erover.

Stam Dat kan niet.

Martha Asjeblief. Nou? Over vierenvijftig minuten taptoe. Ook een takje?

Stam Dank je. Ben je weer an het kopen geweest?

Martha Nee, ik heb ze zelf geplukt.

Stam En dat dan?

Martha Ja, potjes jam groeien niet an bomen, hahaha! Het zou wel makkelijk wezen, he? lieve, ouwe, erg ouwe brombeer. Is de dokter vanavond geweest?

Stam De dokter! Een uur gelejen heeft-ie op z'n bas gezaagd.

Martha Zijn bas! Heerlijk! Als-ie speelt wordt-ie helemaal beter. Mag ik luchten? Ja, he? 't Is hier snikheet.

Stam Ik heb het koud.

Martha, *het raam openend* De maan staat prachtig, paatje, je ruikt de seringen en meibloesems. Ruik je niet?

Stam Nee, ik ruik niks.

Martha Bij het schoenmakertje is alles donker.

Stam Zo.

Martha Ze slapen zeker achter?

Stam Kan me niet schelen.

Martha Meen je dat nou? He! De arme stumper van een jongen. Misschien, misschien is-ie wel dood. Anders zie je altijd licht.

Stam Eigen schuld, er is behoorlijk gesommeerd.

Martha Paatje...

TWEEDE TONEEL

De vorigen, mevrouw Stam

Mevrouw Stam Karel, drink je hier of benejen een kop thee? Ik wou je niet wakker maken.

Stam Benejen.

Mevrouw Stam En wordt het geen tijd, Martha, dat je Fons wegzendt? Mag die zo laat opblijven?

Martha Pa is op reis, dan luistert-ie toch niet.

Mevrouw Stam 't Is een bengel, een schat van een jongen, ondeugend, brutaal. Je raadt nooit wat-ie straks heeft gedaan. Daar stond ik verbaasd van. Hinder ik je?

Stam Nee.

Mevrouw Stam Ik zeg zo, ik zeg zo tegen de meid: al die jongen van de poes hou ik niet, acht jongen dat is teveel, niet? we mosten er wat uit het nest nemen en verdrinken. Een half uur later komt de bengel met zo'n rooie kleur binnen en zegt: mevrouw, ik heb het gedaan. Wat, vraag ik, zes jongen in een doek geknoopt en in het water gesmeten zegt-ie met een plezier alsof-ie een heldendaad gedaan...

Martha Was u niet kwaad?

Mevrouw Stam 't Was gebeurd, niewaar, en, en ik had het zelf uitgelokt. Dat wordt er eentje.²⁾

Martha Ik zal es proberen of de sinjeur alleen weg wil.

DERDE TONEEL

Stam, mevrouw Stam

Mevrouw Stam, *bij de rechter deur* Mari, leg-ie al?

Mari Nee, mama.

Mevrouw Stam Blijf dan niet in het donker zitten, kind.

Mari Nee, mama.

Stam Toe maar. Me zoon de kraamvrouw! Breng hem wat zachte eitjes.
Een stilte. Waar ga je heen? Blijf hier. Er is weer een knoop van mijn overhemd gesprongen.

Mevrouw Stam Ik heb toch vanmorgen alles secuur nagekeken.

Stam Je kijkt wat na! Gister heb ik ook een uur getobd met m'n boord - hou je mond maar. *Een stilte.* Wat, wat stond er in die brief...

Mevrouw Stam In welke brief?

Stam Je begrijpt me wel.

Mevrouw Stam Nee, ik begrijp je niet.

Stam De brief van voor-eergister. Doe niet alsof ik Spaans spreek. De brief die drie dagen geleden is gekomen, een half uur voor hij z'n appelflauwte kreeg.

Mevrouw Stam Je hebt hem zelf verscheurd.

Stam Alsof ik niet wist, dat jij...

Mevrouw Stam Nee, Karel.

Stam Was die van... Van hemzelf? Uit Algiers?

Mevrouw Stam Ja, Karel. De vrouw is dood, het kindje uitbesteed, ergens.

Stam Zo, zo.

Mevrouw Stam Het portretje had je ook verscheurd.

Stam Zo.

Mevrouw Stam Ze lijkt op hem.

Stam Zo. Schei uit met je... Voortaan, voortaan zal ik brieven verbranden. De kunsten lap je geen tweede keer.

Mevrouw Stam Je vroeg zelf, Karel...

Stam Jawel, jawel, hou je mond. Je hebt altijd je praatje klaar, krom of scheef. *Een stilte.* Anna - geef op.

Mevrouw Stam *Wat? geeft hem het portretje. Ergens bij vreemden. Ze heet Anne.*

Stam *Zo. geeft het terug*

Mevrouw Stam *Dank je. af*

VIERDE TONEEL

Stam, Hoek

Hoek, *binnenkomend met een krant* *Vervloekt, het is afgelopen!*

Stam *Afgelopen? Wat is afgelopen?*

Hoek *Asjeblief! Haagse krant die ik in de trein kocht! Smeerlappen! Waar staat het? Hier. Hier! Troebelen te, te... Naar wij bij geruchten vernemen - bij geruchten! bij geruchten! de ploerten! - heeft zich bij deze staking het curieuze feit voorgedaan - curieus, curieus! de beroerlingen! - dat een jong luitenant...*

Stam *Staat dat in een krant...*

Hoek *Dat een jong luitenant dienst heeft geweigerd, toen hem werd bevolen uit te rukken. Het geval moet in onderzoek zijn. Welk schoelje heeft die streek uitgehaald! Jij, Brand, ik, en, en die apotheker geven ons woord te zwijgen, te zwijgen omdat je een jongen, die après boire is en als een bezetene staat te gillen niet voor delirium verantwoordelijk wil of kan stellen, de dokter verklaart dat-ie zo overspannen is, dat-ie hem tijdelijk*

voor ontoerekenbaar houdt, dat als er geen wending komt een behandeling in een inrichting noodzakelijk wordt³⁾, en de schoeljes flappen een kwaadaardige smeerpijperij in een krant! Wie, wie heeft gekletst?

Stam Wie, ja wie? 't Is afgelopen.

Hoek Dat is een geniepigie toeleg! Ik ga direct naar Brand. Morgen krijg je de regimentscommandant hier. We zijn geblameerd, hij, ik, als het niet tegengesproken wordt. Wat een judasstreek! Er is al zo'n spektakel om die schoenmakersjongen, dat schandaal moet er bijkomen! En zijn hele carrière naar de maan, foutu, foutu! terwijl we als tijgers hebben gevochten om hem te sauveren.

Stam We waren met ons drieën, toen is die Berens er bij gekomen. Zijn eigen vrind zal zijn woord toch niet breken? En, en, mijn vrouw. Dan moet mijn vrouw...

VIJFDE TONEEL

De vorigen, Frans

Frans Bonsoir heren.

Hoek Op de man af gevraagd, meneer, weet u van het bericht in het dagblad?

Frans Welk bericht, kaptein?

Stam Van de staking - van mijn zoon?

Frans Pardon, ik heb het niet gelezen. Er staat maar een bericht dat de ongelukkige jongen van hiernaast ongeneeslijk...

Hoek Nee meneer! Lees asjeblief!

Frans Dat is niet fatsoenlijk. Ik heb natuurlijk geen explicatie te geven, kaptein, onder mannen is een belofte, meen ik, bindend.

Stam Dan moet mijn vrouw. Ga je mee, Hoek?

ZESDE TONEEL

Frans Mari! Ik, Frans.

Mari Zijn ze weg? Ik heb daar grappig nieuws gehoord, ze schreeuwden zo dat ik an ruzie dacht. Nee, laat je krant liggen, ik weet het, ik weet het. En het interesseert me niks, niks. Ga zitten. Ik kan ook niet te best blijven staan. Zo zwak ben ik niet, gelukkig niet, wat duizelig. Zei je daar niet, of heb ik het misverstaan, dat de stakker van hiernaast ongeneeslijk...?

Frans De krant zegt het, de ruggegraat is geraakt. Maar jij...

Mari Ik, ik, och ik! Het ongeregeld nachtleven, en de drank, die ik anders nooit dronk. Ik was geloof ik de enige geheelonthouder van het kader, dat wreekt zich. Frans, heb je vooreergister gedaan wat ik je 's avonds verzocht?

Frans, *een brief uit zijn zak nemend* Nee. 's Middags een zenuwbui...

Mari Een zenuwbui!

Frans En 's avonds nog een brief an het Ministerie posten met je ontslag-aanvraag, het leek overijld. Als je er nog op staat...

Mari Nee, nou is het niet meer nodig. Meitakken? Meitakken van Martha...

Frans En een potje jam.

Mari Frans, ik heb de volgende morgen zelf en vrijpostig het Ministerie getelegrafeerd.

Frans Waarachtig?

Mari Pieper bracht het telegram weg, er kan elk ogenblik een raak antwoord zijn.

Frans En weten ze benejen...

Mari Nee. Niemand nog. Trek maar geen serieuze gezichten. De kogel is door de kerk. Goed dat een kogel voor iets deugt en een kerk ook. Wat zeg je van zo'n geestigheid voor de vuist...

Frans En je meisje?

Mari Martha? Martha is een engel. Als ik gelegenheid heb, zal ik met haar praten. Kwestie van een paar jaar wachten, dat doet ze.⁴ Ja, kerel, ik ben niet meer zo zwaarmoedig als drie dagen gelejen, toen jij bij me

binnenviel. De rust heeft me opgekikkerd, me wil gesterkt. Anders zou ik de knoop niet hebben doorgehakt. Hakken, hakken - je kan geen twee woorden zeggen of je doet krijgshaftig! Zou ik me an een sigaar wagen.

Frans Afblijven!

Mari Twee trekjes?

Frans Je weet dat het beroerd voor je is.

Mari Ja, tijdelijk ontoerekenbaar, overspannen, inrichting, die militaire dokter is een hele specialiteit. Doorgelopen voeten, zonnesteken, syphilis, venerische ziekten... Frans, Frans, zeg op, wat scheelt jou?

Frans Mij? Niks.

Mari En je heb Martha gesproken van een, van een paar jaar. Was dat een filosofische taxatie? Nee, je heb me ook zoiets gezegd van een ziek corpus en van, en van je whiskey drinken.

Frans Ja, ja, iets dergelijks. Ik geloof, als je het leven voor je ziet als een lijn met golvingen, dat mijn lijn dan zo loopt, met een zware bocht naar het vloerzeil.

Mari Heb je een kwaal?

Frans Och!

Mari Of wil je liever niet...

Frans Ik heb me geïnfecteerd.

Mari Geïnfecteerd?

Frans Voorbarig, ja - als je het noemen wil onwetenschappelijk.

Mari Bij ongeluk?

Frans Met opzet. Raadselen, wat? Ja, ik ben wat hard van stal gelopen, jongen. Jaren lang had ik bacteriologisch onderzocht, bacillettjes gekweekt, tot ik meende dat ik er was, een voortreffelijk serum bezat. Professor die, dokter die schreven dat het buitengewoon was, maar op levende schepsels durfden ze voorlopig niet. Excellente voorzichtigheid! Het deugde niet. Mijn theorie was een kaartenhuisje.

Mari En heb je het op jezelf...?

Frans *knikt* Dus. Ik ben tweemaal geopereerd, en drink whiskey. Grappig de kelder in te gaan, gewond in een mislukte bestorming. Jammer dat er geen lintje overschiet. Bezopen wereld, bezopen wereld! Vanmorgen had Brand het in de kazerne over, over het Veld van Eer toen-ie de soldaatjes gelukwenste met d'r houding van voor-eergister. Stel je de enorme grap voor, van een bericht in de Staatscourant, bij koninklijk besluit enz., benoemd tot ridder, de militaire pillendraaier Frans Berens, wegens betoonde wapenfeiten tegen, tegen bacillen. Hahaha!

Mari Frans, je ben een verdomd grote kerel. Bij jou voel ik me zo klein, zo misselijk-klein. Weet je, weet je dat ik vanmorgen bij de gedachte an Martha, als die, als die me de bons - dat ik toen naar me revolver keek... Nou vertel jij jouw tragedie zo eenvoudig.

Frans Domme jongen, domme jongen. Zelfmoord! Voor ieder van ons valt zo'n boel te doen, zo'n boel, de meesten doen niks...

ZEVENDE TONEEL

De vorigen, Alphons

Alphons 'k Mag binnenkomme?

Mari Je kon wel kloppen, bengel!

Alphons Ze hebben weer ruzie.

Mari Wie ze?

Alphons Nou, ze. En mevrouw het nie-eens geklest. Dat heb ik gedaan. Was het dan een geheim, dat je niet schiete wou? Nee, wel?

Mari Nee. Mot je niet na bed?

Alphons Ik kom bij jou wat zitte.

Mari Je ben een ridder! Ga je, Frans?

Frans Ja, kerel, ik ben wat slap. Tot morgen.

Mari Blijf nog wat.

Frans Nee, je hebt uitstekend gezelschap. Hij ruikt de jam.

Alphons Ik lus nie-eens zoet.

Frans Bonsoir. Ik vind de weg.

ACHTSTE TONEEL

Mari, Alphons

Alphons Mot meneer daarom nou zo'n hurrie schoppe?

Mari Om wat?

Alphons Om wat ik an Pieper heb verteld.

Mari Verrajer!

Alphons Ik had daliijk wille zegge: meneer ik ben het, maar hij sloeg met zijn vuist op tafel, en toen begon mevrouw te huile, en toen heb ik 'm gesmeerd.

Mari Da's dapper. Wat, wat zit er in je buis, hou je maar niet onnozel, daar.

Alphons O daar, een vogelnessie.

Mari Heb jij dat uitgehaald, schooier?

Alphons Wat zou het? Het kreng het me in me hand gebeten, kijk es. Er waren vijf eiere.

Mari Zitten die ook daar?

Alphons Ja, maar in een dosie, ze benne uitgeblaze. Da's moeilijk hoor!
Sodeju wat krijg je er een pijn van bij je ore.

Mari En wat is dat voor een haal? Jongen, je zit vol krabbels. Heb-ie
gevochten?

Alphons Da's van de kat - ik heb zes van z'n jongen in een doek
verdronke. Je had ze motte zien spartele in het water. Ze piepte nog toen ze
zonke. Da's zulk tuig!

Mari Fons, Fons, wat een lolletjes! Nestjes uithalen, katten verdrinken,
vin jij dat een heldendaad?

Alphons Nou, nou... jij ben wel bang om een geweer af te schiete. Ik zou
gedurfd hebbe.

Mari Ja, dat geloof ik. Jij wil officier worden, he?

Alphons En na de Oost.

Mari En als ze je zeggen je pa dood te schieten?

Alphons Me pa, nee, dat verdraai ik natuurlijk.

Mari Of de schoenmaker, daar, die je wel es een zuigleertje geeft? Of zijn
zoon die suikerballetjes van de fabriek voor je meebrengt?

Alphons Nee, enkel de smerige Atjehers. We hebben vandaag kraton
gespeeld.⁵⁾ De Atjehers hebbe op d'r falie gehad, nou! De jongen van
Willemsen had zo'n blauw oog.

Mari Gezellig! Jullie doen het secuur. Nou, als je ouwer wordt, zal de liefhebberij er wel afgaan, Fonsje. Ik heb ook zo gedacht als jij, toen ik jouw jaren had.

Alphons As je kolonel ben, krijg je een paard. En an de generale staf krijg je twee paarde.

Mari Da's een hele promotie. Fons, Fons, ik wou dat je mijn zoon was.

Alphons En dan?

Mari En dan? Dan zou ik je op een dag mee in een trein nemen...

Alphons Waar na toe?

Mari Het hele land door, en dan zou ik je laten kijken de velden met graan en met groenten en met aardappelen...

Alphons En dan?

Mari Dan zou ik je laten kijken de velden zonder graan, zonder groenten, zonder aardappelen. Dan zou jij vragen: Mari, of vader - vader, he? - vader waarom bouwen ze daar niks? Want van brood en groenten motten we leven, niet?

Alphons Asjeblief! En van vlees.

Mari En van vlees, als je het betalen kan. En dan zou ik antwoorden: Fons-lief, dat weet ik niet.

Alphons Wat weet je niet?

Mari Wel van die grond, die onbebouwd blijft - als je in een trein zit!

Alphons O ja, we zitten in een trein.

Mari En dan zouden we effetjes later bij een stad komen en dan zou je vragen: vader, wat is dat voor een hoog huis? En dan zou ik zeggen dat hoge huis is een paleis. En dat zou je vragen - dat is een kerk zou ik zeggen en in een kerk bidden ze, en dat zou jij weer vragen, dat is een gevangenis zou ik zeggen, en dan jij weer dat? Dat, een kazerne....

Alphons En verder?

Mari Verder niks. Paleizen, kerken, gevangenissen, kazernes zie je natuurlijk het eerst als je bij een stad komt. En dan zou jij officier wezen, wat?

Alphons En dan zou ik officier weze.

Mari En dan zou jij de soldaten laten excerceren, he? Maar dan zou je voorbij die grond komen, die kale grond, die grond zonder graan...

Alphons En zonder groenten...

Mari En dan zou je de soldaten zeggen, hé, hé! Zetten jullie je geweren es neer, en laten we met z'n allen es maken, dat die grond aardappelen krijgt...

Alphons Ja, want kale grond staat belabberd - as je nou buiten loopt en je ziet het groen, watte?

Mari Precies. En als de boel rijp was, dan gingen we met-z'n-allen-soldaten an het graan snijen...

Alphons Met onze sabels, he?

Mari Ja, met de sabels - en de aardappels rooiden we met...

Alphons Daar kon je de bajonette voor gebruike, watte? Maar de kanonne, Mari, wat dee je met de kanonne?

Mari De kanonnen? Dat wordt lastiger. Maar, maar, die zetten we midden in de groenten met het affuit naar boven en op de monding hangen we een ouwe hoed. En dan...

Alphons Hahaha! Die is goed! Dan denke de vogels dat er een man staat, hahahaha!

Mari Hahaha! Maar zover zijn we nog niet, Fons.

Alphons Nee, zover zijn we nog niet. En pa zou het niet wille en de commandant niet.

Mari Nee, mijn pa ook niet.

Alphons Dat was een leuk verhaal.

Mari Dat was een leuk verhaal, jongen.

NEGENDE TONEEL

De vorigen, mevrouw Stam

Mevrouw Stam Lachte jij daar zo?

Mari Ja, mamaatje.

Mevrouw Stam He, goddank! Mari er staat een berichtje in de...

Mari In de krant. Pieper schijnt relaties te hebben in de journalistiek.

Alphons Zal ik maar?

Mari Ja, ga jij maar heen, sinjeur.

Alphons Maar me nessie krijg-ie niet, dat zou je wel wille. Zal ik er morge voor jou een uithale?

Mari Liever niet, Fons. Die daar *op de volière wijzend* bouwen er een.

Alphons Nou, ajuus!

Mari Ajuus, Fons. Aardige jongen. Je heb weer kwestie gehad, moedertje, met de meneer benejen.

Mevrouw Stam Zo mot je niet over je vader spreken, dat is geen toon, kind.

Mari Nee, dat is geen toon. Moedertje, ga over me zitten. Jij ben altijd zo'n beste vriendin van je, van je kinderen geweest, jou kan ik het eerst een

minder prettig nieuws vertellen. Ik heb ontslag gevraagd, telegrafisch en mal, eergistermorgen.

Mevrouw Stam Je ontslag - meen je dat?

Mari Ja, moedertje. Het spijt je? Je had liever gehad dat ik...

Mevrouw Stam God, god, als je vader het hoort. Hoe kom je aan de moed?

Mari Niet van jouw kant, moedertje.

Mevrouw Stam Van mijn kant, nee.

Mari Voor-eergister was ik nog opgewonden als een krankzinnige, heb ik er dingen uitgeraasd, die ik nou niet meer weet, vandaag voel ik me zo opgelucht alsof ik maanden ziek ben geweest en voor het eerst opzit. Wat ruiken de sering en bloesems lekker, buiten.

Mevrouw Stam Is er niks meer aan te doen?

Mari Niks, of Oorlog moet zo'n buitenissig en romantisch officier met geweld willen houden.

Mevrouw Stam God, je vader...

Mari Mijn vader... Ken je dan niks dan vrees, vrees voor je man, moedertje. Heb je je dan nooit verzet als je niet anders kon?

Mevrouw Stam Verzet. Voor verzet heeft-ie...

Mari Heeft-ie je?

Mevrouw Stam Ik heb nooit geklaagd, klaag nou ook niet, maar nou je, nou je weggaat, en ik alleen met hem blijf, nou wor ik zo angstig, zo bang als die dag toen-ie met zijn karwats...

Mari Met zijn karwats, met zijn karwats - en je ben niet weggelopen?

Mevrouw Stam En jullie, jij en je broer? En misschien, misschien, had-ie gelijk. Ik werd kwaad, kinderachtig kwaad, om die dingen moet een soldatenvrouw niet kwaad worden, dat-ie in de tijd van zijn overplaatsing in Indië met een Indische vrouw... ze doen het allemaal, ze hebben allemaal nonja's⁶, allemaal kinderen bij die vrouwen, de officieren, de soldaten. Toen vond ik het gemeen, huilde ik, maakte ik scènes, en, in zijn drift sloeg-ie toe, over me gezicht. Vier dagen was het een striem, zei ik me moeder, die nog leefde, dat ik gevallen was. Gelukkig is er geen litteken gebleven. Later, als-ie driftig werd, weer driftig, dacht ik an, an, niewaar?

Mari Met dezelfde karwats sloeg-ie...

Mevrouw Stam Ik had het niet moeten vertellen, dat voel ik, je mag een man nooit de kroon van zijn hoofd nemen. Ik was bij hem gebleven om jullie - en nou, met je onberaden stap...

Mari Onberaden, nee moedertje. Had je gewild, dat ik in plaats van Pronk vuur had gecommandeerd?⁷ Dat raam daar is elke avond, elke nacht

verlicht. Nou is het donker. Een man van eer kan geen beul zijn. *De bel.*
Daar komt schoonpa terug, die heeft met Brand geconfereerd.

Mevrouw Stam Wanneer wil je het je vader zeggen?

Mari Morgen of overmorgen en dan gelijk aan haar. Mijn kinderen, moeder, worden geen soldaat.

Mevrouw Stam Je kinderen, dromer! Zouen die niet moeten loten? En waarvan wil je trouwen?

Mari Daar denken mensen niet over, die van mekaar houen - houen, trouwen, ik begin te dichten als kaptein Hoek...

TIENDE TONEEL

De vorigen, Stam

Stam, *met een enveloppe in de hand* Ga na benejen jij, bij Martha.

Mevrouw Stam Karel, is er iets...

Stam Versta je niet? Ruk uit! Ruk uit! Ik heb daar...

Mari *leest de brief*

Stam Heb jij dat gevraagd?

Mari Ja, papa.

Stam Je ziet, je ziet niet eervol.

Mari Nee, papa, dat verwondert me niet, dat had ik niet verwacht.

Stam Waarom, waarom heb je niet geraadpleegd? Met mij, met Hoek?

Mari Omdat er een end an moest komen.

Stam Nou is er een end gekomen. Nou ben je ontslagen, weggejaagd, weggejaagd met een briefje van ontslag als een liederlijke marinier. Nou sta je op de keien, terwijl wij, Hoek, Brand, ik, als volslagen idioten gemanoeuvreerd hebben om je te sauveren, om je beestig gedrag geheim te houen.

Mari Dat spijt me papa, ik had een eigen overtuiging, en overtuiging en discipline zijn vuur en water. In oorlogstijd zou ik mogelijk ook geweigerd hebben, ik mis het recht de eerste de beste te doden, die me geen stro in de weg legt, thuis vader, moeder, vrouw...

Stam Hou je bek met je nonsens! Als een marqué heb je de laatste dagen in je kamer gezeten, je aanvraag is van eergister! Held! Held! Gluperig in het donker werken, gluperig achter onze ruggen om! Mijn naam voor de tweede maal blameren, mijn naam die jij en je broer voor altijd beklad hebben, mijn naam die als een schande in het leger zal klinken, mijn naam...

Mari Papa, ik heb het gedaan omdat ik moest, en nu het gedaan is, nu ik officieel ontslag heb, kunnen verwijten hoogstens nutteloos verbitteren. In de laatste maanden hebben we als vreemden, als vijanden geleefd. We verstonden mekaar niet. U heeft me nooit verstaan, me bespot in dingen

die ik het liefst had. Nou is de wending gekomen. Laten we als mannen van mekaar gaan, met een wrok, als het moet, maar een wrok slijt, en...

Stam Als mannen van mekaar, als mannen! Dacht je dat ik je nog een ogenblik in het huis duld?

Mari Daar was ik op voorbereid.

Stam Jij, en je broer zijn twee ellendelingen, twee karakterlozen...

Mari Van Maurits moet u niet teveel kwaad spreken. Iemand, die weigert de vrouw in de steek te laten, bij wie-ie een kind heeft, opgejaagd vlucht, is geen karakterloze, allerminst een ellendeling al plaatsen ze hem buiten de wet...

Stam Jij, jij uit de dienst ontslagen, uit de dienst weggejaagde luitenant van vier maanden, jij durft over eerkwesities je vader brutaliseren, je vader die krom heeft gelegen om je in Alkmaar en Breda te laten studeren, je vader, die op zijn gezicht het teken draagt van een dapper soldaat?

Mari Papa, je prikkelt tot heftigheden die tot niks leiden. Ik zal morgen gaan. Misschien dat je...

Stam Morgen? Vanavond nog.

Mari Vanavond.

Stam In jouw plaats had ik me...

Mari Had u dat liever gehad - vader?

Stam Gek! Stomme dwaas! Onnozele hals! Met rottingslagen had ik ze moeten regeren! Lafbek die je ben, lafaard, zwakke stumper, jij vindt het wel ongewoon, dat er ouwe soldaten zijn die bentings⁸⁾ bestormen, klewanghouwen oplopen? Jij prefereert pantoffels...

Mari Toen ik een jongen was, als Fons, ja toen had ik ontzag voor je litteken, maar nou, nou vind ik het hideus. Je heb me te dikwijls verteld wat Paja Bakoeng een bloed heeft gekost, dat er zeventig dooien van de vijand, de vijand! gebleven zijn, dat er vrouwen, kinderen bij waren, dat kampongs vernield werden, dat je oppasser een klomp bloed was, dat de sloebers als honden werden geschoten. Als ik je zo zie bij de lamp, bij de lamp met die gleuf in je gezicht, dan wor ik bang, bang van je, dan is het alsof er een ander achter je staat, alsof een gemene, helse schaduw over je gezicht valt - alsof je gemerkt ben, en, en een mes achter je rug houdt...

Stam Jij zou in staat zijn iemand angstig te maken met je, met je waanzinnige, meer dan waanzinnige uitvallen, jij zou in staat zijn... Als je zelf...

Mari Zelf, nee. Goddank. Papa, je heb het uitgelokt, ik had mijn mond gehouden - ik zal straks gaan. Als ik daar woorden heb gezegd... *Hij steekt de hand uit. Stam verlaat de kamer.*

ELFDE TONEEL

Mari, Martha. Mari pakt zijn spullen

Martha Mari, Mari, wat heb je gedaan!

Mari Huil je?

Martha Je ma huilt, je pa is zonet benejen gekomen, heeft geen woord gesproken, is in een leunstoel gaan zitten, met zijn gezicht naar het raam - toen ik naar hem keek, snoot-ie zijn neus, alsof-ie moeite dee... Je had me zo beloofd...

Mari Ja, Martha.

Martha Is het ontslag er heus?

Mari Ja, Martha.

Martha Helemaal onherroepelijk?

Mari Onherroepelijk en als een gratie, ze hadden erger kunnen doen na mijn brutale depêche en na het bericht in die krant.

Martha Heeft kaptein Brand dan toch rapport gemaakt?

Mari Nee, Martha, ik heb zelfstandig ontslag gevraagd.

Martha Zelfstandig? Heb je zelf?

Mari Ja, Martha.

Martha Zonder iemand, zonder mij in vertrouwen te nemen?

Mari Ja, Martha. Ik was bang, dat je me niet zou begrijpen, dat je pressie zou oefenen - ik wou.

Martha Dus je heb zelf, zelf - en je heb niet an onze toekomst gedacht?

Mari An onze toekomst heb ik vooral gedacht, Martha.

Martha Vooral gedacht, heb je dan een andere betrekking?

Mari Een andere? Ik had er geen die...

Martha Had je er geen?

Mari Nee Martha, niet een die ik respecteerde. Trouwen met een grote leugen in je kop, brengt ongeluk.

Martha Je respecteerde de betrekking niet, waarin onze vaders, jouw, mijn vader... Een grote leugen! Mari, waarom ben je zo egoïst, waarom vergeet je dat je geëngageerd ben?

Mari Vergeten? Lieve goeie meid, ben je een ogenblik uit mijn gedachten geweest? Begrijp je niet dat een man die de sprong waagt, die ik heb gedaan, ook zijn kracht vindt in een portretje, in jouw eerlijke, prachtige ogen? Denk je dat één daad gebeurt zonder vrouw? Nee, dan weet je niks, niks, niks van je eigen macht. Hele nachten heb ik gearzeld, gefantaseerd, me jou voorgesteld, zoals je nu over me zit, eventjes down, dan als een echte vrouw met de overtuiging van je jongen meegaand. Niewaar? Niewaar? De servetten, de slopen kunnen nog wat wachten? We zijn jong, we hebben op mekaar gewacht van toen we zo groot waren...

Martha Natuurlijk, natuurlijk ga ik met je mee. Dacht je, dacht je dat ik terug zou krabbelen? Hoe kom je op de inval? Hoe kan je er twee woorden over vuil maken? Maar, maar...

Mari Maar?

Martha Als ontslagen officier...

Mari Oneervol ontslagen, Martha.

Martha Niet eervol?

Mari Wou je dat een officier die weigert te doden, eervol ontslagen wordt? Wat een zonderlinge begrippen van eer heb je.

Martha Niet eervol? Dat wist ik niet eens. En hoe zul je dan een nieuwe positie krijgen om te kunnen trouwen in onze stand?

Mari In onze stand? Daar had ik niet aan gedacht.

Martha Een gepensioneerd officier heeft al zo'n moeite om een burgerbetrekking...

Mari Zit je dat, en nou al dwars?

Martha Dwars nee, maar je moet je gezond verstand gebruiken.

Mari Gezond verstand? Zou jij mijn verstand gezonder hebben gevonden, als die man daar zijn gordijn had kunnen optrekken en me schelden voor moordenaar!

Martha Moordenaar! Je zegt net zulke holle woorden als, als je vriend. Papa was ook bij zo'n opstootje betrokken, tien jaar geleden, toen werd ook iemand gewond. Als je zulke woorden meent, ben ik de dochter van een... Zeg je daar niks op, Mari?

Mari Nee.

Martha Zeg je daar niks op?

Mari Ik zeg dat tien jaar geleden je vader te goeder trouw heeft gehandeld. Maar iemand, die zoals ik geleerd heeft te denken - iemand als ik, die Christus niet langer an het kruis maar achter zwaar geschut ziet, zo iemand gebruikt zijn gezond verstand.

Martha Wou jij dan alleen de wereld veranderen?

Mari Alleen? Vandaag alleen! Haha! Kind, je weet niet wat een enormiteiten je beweert omdat je nooit verder dan het epauletten-kringetje heb gekeken. Ik zal je leren kijken.

Martha Goed Mari, goed Mari - maar als pa hoort...

Mari Van dat?

Martha Pa is zo praktisch.

Mari Nog praktischer dan jij?

Martha Verwijt je dat?

Mari Ik heb geen recht te verwijten.

Martha Papa zal zeggen...

Mari Wat zal je papa zeggen?

Martha Dat...

Mari Dat je moet breken?

Martha Dat, dat denk ik zo.

Mari En dan?

Martha Dan zal ik natuurlijk weigeren.

Mari En als ik dan een nieuwe betrekking, betrekking heb, een betrekking om te trouwen in onze stand - van maanlicht, seringen, meibloemen, god, wat een poëtische nacht! kun je niet leven, niet eten, niet koken, niet kleden, dan, dan sommeren we hem voor de kantonrechter, niet?

Martha Nee, zo'n vaart hoeft het niet te lopen, maar op het moment, dat moet je toegeven, heb je niks, niks, en pa zal de eerste zijn om dat te verwijten.

Mari Ik dacht, Martha, ik dacht, Martha-lief, dat je in plaats van al die bedenkingen, die me maandenlang hebben weerhouen, die me ziek hebben gemaakt tot vooreergister de crisis kwam, ik dacht dat ik ook iets van warmte, iets van aanmoediging uit jouw mond zou horen. En je praat enkel van het verloren sterretje, van het verloren tractement.

Martha Dat is, dat is gemeen. *Buiten klinkt het taptoesignaal.*

Goeienacht, Mari. Het is half elf.

Mari Goeienacht. Zie ik je morgen?

Martha Als pa...

Mari Als je pa wil.

Martha Zoen je me niet goeienacht?

Mari Martha - moet je geen grijze haren meer? *Martha af*⁹⁾

TWAALFDE TONEEL

Mari, de schoenmaker

Mari, *pakt zijn spullen, bekijkt zijn revolver, ziet licht achter het gordijn aan de overkant en het silhouet van de schoenmaker achter het raam, tikt tegen het kozijn.*¹⁰⁾ Willem! Willem!

De schoenmaker Wie is daar?

Mari Gaat - gaat je zoon beter? Is er hoop? Wat zegt de dokter?

De schoenmaker Dat, dat, dat het nog een paar dage dure ken, hij leit naastan - z'n ruggegraat, z'n ruggegraat is geraakt, z'n bene benne verlamd, da's, da's een beroerd gezicht, da's een ellendig gezicht. As-die niet dood gaat, blijft-ie voor altijd gebrekkig. Lamme kenne ze niet op de branderij gebruike. *klopt verder*

Mari Hindert dat kloppen hem niet?

De schoenmaker Nee, hij is niet bij kennis, en dan nog, en dan nog, ik heb in geen drie dage gewerkt, we motte vrete, me klante mag ik niet kwijt rake.

Mari Kan ik wat voor je doen? Blijf je zo weer de hele nacht? Willem, Willem - ik heb er geen schuld an gehad.

De schoenmaker Nee, nee. Maar geeft God dan geen vergelding? Geeft God geen vergelding? *laat het gordijn zakken*

Mari smijt de revolver opzij, neemt zijn valies en zijn hoed, gaat de deur uit. Het silhouet van de schoenmaker arbeidt zwart-dreigend voort..

Herman Heijermans (Rotterdam, 1864-1924)

was toneelschrijver en schrijver van kleine verhaaltjes, *Falklandjes* (ontleend aan zijn pseudoniem Samuel Falkland). Nadat Heijermans in 1893 toneelrecensent werd bij De Telegraaf, begon hij zelf ook toneelstukken te schrijven. Zijn stukken waren zeer sociaal betrokken. Voorbeelden zijn *Ghetto*, over de bedompte, orthodox- joodse sfeer van sjacheraars en voddenkooplieden, *Glück auf!*, over de gruwelijke ramp in de mijn Radbod in Westfalen, en het zeer bekende *Op hoop van zegen* over de zware omstandigheden van de vissers.

Op hoop van zegen ging van Moskou tot New York de wereld over en verschaftte hem een tijd lang een plaats in de rangen van Strindberg, Ibsen en Shaw. De meeste van zijn stukken gingen in première bij de Nederlandsche Tooneel Vereeniging in Amsterdam, en sinds 1912 bij zijn eigen gezelschap N.V. Het Tooneel

!

www.hermanheijermans.org

!!!

!

© 1900, Herman Heijermans

***op hoop van zegen* 154.**

!

Toneelwerk

!

Dora Kremer, drama in vier bedrijven - 1893

Ahasverus, dramatische episode in één bedrijf - 1893

Ego, opstands-fantasie - 1894

De zeven vette dagen, blijspel-ontwerp - 1896

!

Puntje, politieke scherts in één bedrijf - 1898

Het antwoord, dramatische episode in één bedrijf - 1898

Het testament, blijspel-ontwerp - 1898

Ghetto, een toneelspel in drie bedrijven - 1898 (1e versie), 1905
(2e versie)

Nummer tachtig, dramatische fantasie in één bedrijf - 1898

De onbekende, dramatische schets voor het volk - 1899

De machien, een volksdrama - 1899

Het zevende gebod, burgerlijke-zeden komedie in vier bedrijven -
1899

Eén mei, dramatische schets in één bedrijf - 1900

Op hoop van zegen, spel van de zee in vier bedrijven - 1900

De geduldige dood, toneelspel (fragment) - 1901

De lamp, dramatisch gegeven in één bedrijf - 1901

Het pantser, romantisch soldaten-spel in drie bedrijven - 1901

Ora et labora, spel van het land in drie bedrijven - 1902

*Het kind**, drama in één bedrijf - 1903

*Het Kamerschut**, klucht in één bedrijf - 1903

!

© 1900, Herman Heijermans

***op hoop van zegen* 155.**

*'In de Jonge Jan'**, monologen-spel in één bedrijf - 1903

Schakels, vrolijk spel van de huiselijke haard in vier bedrijven -

1903 *Buren*, een blijspel - 1904

Bloeimaand, spel van de stad in drie bedrijven - 1904

*Saltimbank**, een toneelspel in één bedrijf - 1904

Hans, dramatische episode - 1904

Allerzielen, een zinnebeeldig spel in drie bedrijven - 1904

*Artikel 188**, een aktuele schets in één bedrijf - 1905

De dasspeld, bierhuisklucht in één bedrijfje - 1906

Kwelling, een dialoog - 1906

Verloving, een fantasie - 1906

Uitkomst, spel van droom en leven in twee afdelingen - 1907

Vreemde jacht, een spel in drie bedrijven - 1907

De meid, komedie van haat in twee bedrijven - 1908

Feest, een gevangenisschets in één bedrijf - 1908

De grote vlucht, satirieke komedie in vier bedrijven - 1908

De opgaande zon, een spel van de middenstand in vier bedrijven -
1908

De schone slaapster, verbeeldingspel in drie bedrijven en in ritmisch proza - 1909

Verveling, een monoloog - 1910

*Beschuit met muisjes**, een familiegebeurtenis in drie bedrijven - 1910

Glück auf!, een spel van de mijnen in vier bedrijven, zeven tafrelen - 1911

Brief in schemer, oogstmaandschets in één bedrijf - 1914

!

© 1900, Herman Heijermans

***op hoop van zegen* 156.**

Een herenhuis te koop, monoloog - 1914

*De buikspreker**, groteske in één bedrijf - 1914

Robert, Bertram & comp, klucht van schavuiten in drie bedrijven - 1914

Nocturne, dramatische schets in één bedrijf - 1914

Dageraad, verbeeldingspel in vier bedrijven - 1918

*Pitten**, spel van de souffleur in één bedrijf - 1918

De wijze kater, een boosaardig sprookje in drie bedrijven - 1918

No.17, of: De noodlottige gelijkenis, een klucht in drie bedrijven, vrij bewerkt naar Carl Rössler - 1919

De Vliegende Hollander of de grote weddenschap,

een blijmoedig spel in vier bedrijven - 1920

Van ouds 'De Morgenster', toneelspel in drie bedrijven - 1923

Kok & Springer, advocaten (bewerking), onbekend

!

* Deze teksten verschenen eerder in de reeks van

De Nieuwe Toneelbibliotheek (# 100, 240, 250)